

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПОЛІСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

*Факультет економіки та менеджменту
Кафедра економіки, підприємництва та туризму*

Кваліфікаційна робота на правах рукопису

Іван НАДОПТА

УДК 330.341.1: 338.48: 379.851

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
ФОРМУВАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ЕКОЛОГІЧНИХ ПОСЛУГ В ІНДУСТРІЇ
ТУРИЗМУ

242 «Туризм»

Подається на здобуття першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень.
Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело
_____ І.М. Надопта

Керівник роботи
Анна ШЕСТАКОВА
к. екон. наук, доцент

Житомир – 2025

Висновок кафедри економіки, підприємництва та туризму: за результатами попереднього захисту

Протокол засідання кафедри економіки, підприємництва та туризму _____

№ _____ від «_____» _____ 20__ р.

Завідувач кафедри економіки, підприємництва та туризму

(науковий ступінь, вчене звання)

(підпис)

(ім'я та прізвище)

«_____» _____ 20__ р.

Результати захисту кваліфікаційної роботи

Здобувач вищої освіти _____ захистив (ла)
(ім'я та прізвище)

кваліфікаційну роботу з о
цінкою:

сума балів за 100-бальною шкалою _____

за національною шкалою _____

Секретар ЕК

(науковий ступінь, вчене звання)

(підпис)

(ім'я та прізвище)

АНОТАЦІЯ

Надопта І.М. Формування інноваційних екологічних послуг в індустрії туризму. – Кваліфікаційна робота на правах рукопису. Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня бакалавр за спеціальністю 242 «Туризм». – Поліський національний університет, Житомир, 2025.

В кваліфікаційній роботі представлено теоретичну сутність екологічного туризму та класифікацію екотурів для цільових груп. Окрему увагу приділено напрямам інноваційної діяльності в туризмі. Встановлено, що носіями інноваційного процесу у сфері туризму є продуктові інновації, технологічні та управлінські. Окрему увагу приділено інноваційним екологічним послугам в індустрії туризму, інноваційним екологічним технологіям та прикладам їх використання. Аналіз сучасного стану Житомирської області щодо розвитку інноваційних екологічних послуг в індустрії туризму показав, що регіон має значний потенціал, який потребує в першу чергу організаційного та інфраструктурного розвитку. Проведений SWOT-аналіз та соціологічне дослідження перспектив розвитку інноваційних екологічних послуг в індустрії туризму Житомирській області лягли в основу розробленого проекту «Інтерактивні екостежки з QR-кодами та аудіогідами в Житомирській області», який передбачає створення інтерактивної екостежки з QR-кодами та аудіогідами в Поліському заповіднику. Ключові слова: екотуризм, інновація, екологічні послуги, екологічна ініціатива, інтерактивна екостежка, аудіогід, QR-код.

SUMMARY

Nadopta I.M. Formation of innovative environmental services in the tourism industry. - Qualification work on manuscript rights. Qualification work for obtaining a bachelor's degree in specialty 242 "Tourism". – Polissia National University, Zhytomyr, 2025.

The qualification work presents the theoretical essence of ecological tourism and the classification of ecotours for target groups. Special attention is paid to the areas of innovative activity in tourism. It is established that the carriers of the innovation process in the tourism sector are product innovations, technological and managerial. Special attention is paid to innovative environmental services in the tourism industry, innovative environmental technologies and examples of their use. Analysis of the potential of Zhytomyr region for the development of innovative environmental services in the tourism industry showed that the region has significant potential, which primarily requires organizational and infrastructural development. The conducted SWOT analysis and sociological research on the prospects for the development of innovative environmental services in the tourism industry of Zhytomyr region formed the basis of the developed project "Interactive eco-trails with QR codes and audio guides in Zhytomyr region", which involves the creation of an interactive eco-trail with QR codes and audio guides in the Polesie Reserve. Keywords: ecotourism, innovation, environmental services, environmental initiative, interactive eco-trail, audio guide, QR code.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНА СУТНІСТЬ ІННОВАЦІЙНИХ ЕКОЛОГІЧНИХ ПОСЛУГ В ІНДУСТРІЇ ТУРИЗМУ	6
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ІННОВАЦІЙНИХ ЕКОЛОГІЧНИХ ПОСЛУГ В ІНДУСТРІЇ ТУРИЗМУ ЖИТОМИРСЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	16
2.1. Аналіз сучасного стану використання інноваційних екологічних послуг в індустрії туризму Житомирської області.....	16
2.2. Діагностика перспектив розвитку інноваційних екологічних послуг в індустрії туризму Житомирській області.....	22
2.3. Стратегічні напрямки розвитку інноваційних екологічних послуг в індустрії туризму Житомирської області.....	30
РОЗДІЛ 3. РОЗРОБКА ІННОВАЦІЙНОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОСЛУГИ В ПОЛІСЬКОМУ ЗАПОВІДНИКУ	35
ВИСНОВКИ.....	45
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	48

ВСТУП

Актуальність теми. Зростаючий рівень урбанізації, антропогенний вплив на природні ресурси та кліматичні зміни вимагають впровадження нових екологічно орієнтованих підходів у туристичній сфері. Сучасні мандрівники все більше віддають перевагу відповідальному туризму, що мінімізує негативний вплив на довкілля та сприяє його збереженню. У цьому контексті розвиток інноваційних екологічних послуг стає важливим напрямом для підвищення конкурентоспроможності туристичних дестинацій, створення сталих туристичних продуктів і залучення екологічно свідомих споживачів.

Формування та впровадження екологічних інновацій у туризмі дозволяє не лише зменшити вуглецевий слід галузі, а й стимулювати розвиток місцевих громад через підтримку екологічних ініціатив, використання «зелених» технологій та підвищення рівня екологічної культури серед туристів. Використання новітніх рішень, таких як альтернативні джерела енергії, екологічний транспорт, цифрові технології для моніторингу впливу на природу, відкриває нові можливості для туристичної галузі та сприяє її сталому розвитку.

З огляду на сучасні тенденції імплементації засад сталого розвитку в механізм функціонування суспільства та бізнесу, протягом останніх років можна відмітити цілий ряд наукових праць, присвячених питанням екологічного туризму. Отже, серед науковців, чийі праці варті уваги, на нашу думку, слід виділити: Бардаша С., Черниш Д. [2], Гапоненко Г.І., Євтушенко О.В., Шамара І.М. [5], Заваркіна Г.М., Зеленко О.О., Швещова О.В. [13], Замули І.В., Кирилюк Д.Р. [14], Паньків Н., Скрипник М. [24; 25] та інших. Зважаючи на швидкі темпи науково-технічного прогресу та його застосування у різних сферах економічної діяльності, варто виділити праці науковців, які присвячено питанням впровадження інновацій в туристичній індустрії з метою зменшення негативного впливу людини та навколишнє середовище, серед них: Баєв В.В., Гнетецький А.П. [1], Давидова О. [9], Доценко М. [11], Кара М.І., Мозгова Д.Р., Лохман Н.В. [18], Мерчанський В.В. [20], Регула А. [31] та інших. Незважаючи на суттєвий вклад сучасних науковців в

розвиток питань екологічного туризму та впровадження інновацій в індустрії туризму, відмітимо що наразі існує ряд питань, які потребують окремої уваги, наприклад впровадження інновацій саме в екологічні туристичні послуги.

Метою дослідження виступають теоретико-методичні засади формування інноваційних екологічних послуг в індустрії туризму Житомирської області та визначення напрямків підвищення ефективності даного процесу.

Поставлена мета обумовила вирішення наступних **завдань**:

- дослідити теоретичну сутність інноваційних екологічних послуг в індустрії туризму;
- проаналізувати сучасний стан використання інноваційних екологічних послуг в індустрії туризму Житомирської області;
- оцінити перспективи розвитку інноваційних екологічних послуг в індустрії туризму Житомирській області;
- представити стратегічні напрямки розвитку інноваційних екологічних послуг в індустрії туризму Житомирській області;
- розробити інноваційну екологічну послугу в Поліському заповіднику.

Об'єктом дослідження виступають інноваційні екологічні послуги в індустрії туризму. **Предметом дослідження** – теоретико-методичні та практичні засади формування інноваційних екологічних послуг в індустрії туризму Житомирської області.

Методи дослідження. У процесі дослідження формування інноваційних екологічних послуг у туристичній індустрії застосовано методи системного та статистичного аналізу, порівняльного підходу, соціологічного аналізу, а також візуалізації даних у табличній і графічній формах. Поєднання цих методів у межах загальної дослідницької концепції дало змогу забезпечити комплексний підхід до аналізу екологічних інновацій, їх ефективності та перспектив впровадження, що сприяло науковій обґрунтованості та достовірності отриманих висновків.

Інформаційною базою дослідження становили праці вітчизняних і зарубіжних науковців, присвячені проблемам розвитку екологічних інновацій у туристичній сфері, сталого управління природними ресурсами, оцінки впливу

туристичної діяльності на навколишнє середовище та формування екологічно відповідальних послуг. Також у дослідженні враховано основні концепції сталого туризму, екологічного менеджменту, регіонального розвитку та маркетингових стратегій, що адаптовані до особливостей туристично-рекреаційних територій та впровадження «зелених» технологій у сфері послуг, а також дані Державної служби статистики України та показники туристичного розвитку регіону.

Перелік публікацій автора за темою дослідження.

1. Плотнікова М.Ф., Карпінська О.С., Надопта І.М. Організаційно-економічні та маркетингові засади розвитку туризму. Матеріали III Всеукр. наук.-практ. конференції: Туризм: міжнародний досвід та національні пріоритети (м. Житомир, 10-11 квітня 2024 р.). Житомир: Поліський національний університет, 2024. С. 73-74.

2. Надопта І.М., Бочковська Д.С. Історичні аспекти розвитку туризму. Матеріали IV Всеукр. наук.-практ. інтернет-конференції: Туризм: міжнародний досвід та національні пріоритети (м. Житомир, 2 травня 2025 р.). Житомир: Поліський національний університет, 2025. С. 62-66.

Практичне значення одержаних результатів полягає у обґрунтуванні стратегічних напрямів розвитку інноваційних екологічних послуг в індустрії туризму Житомирської області, зокрема розробки проєкту «Інтерактивні екостежки з QR-кодами та аудіогідами в Житомирській області», який передбачає створення інтерактивної екостежки з QR-кодами та аудіогідами в Поліському заповіднику Житомирської області.

Структура та обсяг роботи. Кваліфікаційна робота містить вступ, три розділи та загальні висновки. Список використаних джерел нараховує 42 найменування. Основний зміст роботи викладено на 54 сторінках комп'ютерного тексту, містить 16 таблиць і 8 рисунків, 12 додатків.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНА СУТНІСТЬ ІННОВАЦІЙНИХ ЕКОЛОГІЧНИХ ПОСЛУГ В ІНДУСТРІЇ ТУРИЗМУ

На початку 80-х років минулого століття, почали активно підніматися питання щодо руйнівної сили «масового» туризму [8]. Науковців того часу турбувала густозаселена та промислово розвинена Європа, яка вже тоді страждала від впливу туристичної сили, що обрушилася на неї. У публікаціях того часу все частіше стали з'являтися статті, які містили в собі методики збереження природи та способи усунення руйнівного впливу туристів на рекреаційні території. Саме тоді, зародилися нові терміни, такі як «м'який туризм», «зелений туризм» та «екологічний туризм».

Через сорок років з часу появи терміну «екологічний туризм», вчені, на жаль так і не дійшли до єдиного визначення даного поняття. Кожен автор інтерпретує його по-своєму, намагаючись виділити найважливіші на його думку деталі. Одні говорять про «відповідальне ставлення до природи» [3; 5; 15] . Інші намагаються наголосити моральному аспекті [13; 17; 24], приділяючи більшу увагу «поважному ставленню до культурних традицій населення». Підходи до визначення терміну «екологічний туризм» представлено в Додатку А. Наведені точки зору поєднує головне – екологічний туризм покликаний зберігати природу, створюючи при цьому гармонію між різними сферами суспільства.

Незважаючи на індивідуальність кожного визначення, можна підкреслити в них загальне. По-перше, у центрі змісту цього терміну завжди стоїть природа. По-друге, всі автори наголошують на важливості охорони природи, збереження чистоти та цілісності.

Багато фахівців значну увагу приділяють економічній складовій місцевого населення. Стабільне економічне становище людей, які мешкають у реакційній зоні, може стати стимулюючим фактором для збереження природних ресурсів та охорони природи. Автори впевнені, що екологічний туризм покликаний не лише сприяти

захисту природи, а й виховати у людині почуття «відповідальності» перед довкіллям.

Найбільш ємне поняття терміну «екологічний туризм», на нашу думку, розробили Левицька І.В., Басюк Д.І., Климчук А.О., Тарасюк Г.М., Московчікова О.С. [17]: екологічний туризм – це форма природоорієнтованого туризму, що здійснюється з метою пізнання дикої природи та культури дестинації, яка не порушує цілісності екосистеми, покликана зробити внесок у збереження природних ресурсів, охорону навколишнього середовища та соціально-економічний розвиток туристської території.

Таким чином, екологічний туризм став самостійним видом туризму з характеристиками, що відрізняють його від інших груп. В якості функцій екотуризму слід виділити [25; 36]:

- захист довкілля, тобто дбайливе ставлення до природи, розумне використання ресурсів, активна участь туристів у кампаніях щодо захисту екологічних систем;

- здобуття людиною екологічно-моральної освіти, тобто реалізація туроператорами різноманітних освітніх турпродуктів, які б розширювали кругозір людини і виховували в них відповідальне ставлення до природи;

- підвищення привабливості відпочинку на «свіжому повітрі»;

- поліпшення добробуту окремих регіонів країни;

- повага до культурних звичаїв місцевого населення.

На думку Паньків Н. [24] екотуризм можна умовно поділити на такі чотири види, а саме:

1. Науковий туризм. В процесі наукових турів з «екологічним ухилом» туристи приймають участь у різних ситуаціях, націлених на вивчення природних явищ. Прикладом можуть бути спостереження за поведінкою тварин, птахів або підрахунок чисельності морських ссавців. Місяцями перебування туристів, як правило, виступають природні території, що особливо охороняються (національні парки; заповідники; пам'ятники природи та заказники)

До наукового екотуризму також можна віднести різноманітні експедиції, закордонні виїзди. Крім того, представником наукового туризму виступають і польові практики студентів, які навчаються в інститутах та університети на наукових факультетах.

2. Тури, що пов'язані з історією природи. Це екотури, націлені на знайомство з природою та культурою місцевого населення. Дані тури представлені у вигляді певної комбінації навчальних, пізнавальних, а також тематичних екскурсій, що проходять за заздалегідь підготовленим маршрутом, з відвідуванням територій заповідників та національних парків. Прикладом можуть бути екскурсії для школярів, на яких гід, або вчитель, веде розповідь про природу та навколишнє середовище. Даний вид туризму дуже популярний на території Німеччини, не випадково його називають «німецькою моделлю розвитку екотуризму».

3. Пригодницький туризм. Цей вид представлений симбіозом всіх подорожей, які так чи інакше пов'язані з чергуванням активного пересування та відпочинку на природі. Головною метою є – отримання нових вражень, покращення фізичного стану людини, а також встановлення нових спортивних рекордів. Сюди можна віднести: кінний туризм, дайвінг, скелелазіння, гірськолижний туризм тощо.

Це найекстремальніші види екотуризму, оскільки в них переважає високий рівень ризику. Також варто сказати, що пригодницький туризм часто вважають «важким екотуризмом», оскільки людина ставить на перше місце свої відчуття та емоції, ніж захист природи.

4. Подорожі до природних заповідників і особливо охоронюваних територій. Людина швидко насичується буденністю, тому її більше приваблює те, що не відоме і приховано від будь-якого впливу ззовні. Виходячи з цього, подорожі до природних резерватів є найбільш привабливими для туристів, тому що зберігають у собі масу секретів та сприяють одержанню естетичного задоволення. Найчастіше показ таких природних об'єктів супроводжується повноцінною шоу програмою. Світлові ефекти, музичні замальовки, театралізовані вистави – це все може бути продемонстровано під час відвідування особливо охоронюваних територій. Такі екотури мають велику

популярність у Австралії, тому іноді їх називають «Австралійською моделлю екотуризму».

Види екологічного туризму та класифікація, представлена в Додатку Б та В. Цей поділ підходить і для класичного туризму, але необхідно пам'ятати про умови екологічності, які були виділено раніше. Цікавою з нашої точки зору є класифікація екотурів для цільових груп, яку представлено в табл. 1.1.

Таблиця 1.1

Класифікація екотурів для цільових груп

Цільова аудиторія / Вид екотурів	Дитячий	Молодіжний	Сімейний	Для пенсіонерів
Науковий туризм	—	Відвідування заповідників, пам’яток культури	—	—
Тури, що пов’язані з історією природи	Ознайомлення з природою та звичаями місцевого населення			
Пригодницький туризм	—	Кінні, велотури, піші тури, дайвінг, сноубординг тощо	Кінні, велотури, піші тури	
Подорожі до природних заповідників і особливо охоронюваних територій	Естетичне задоволення від перегляду унікальної рослинності та тваринного світу			

Джерело: складено автором на основі [3; 13; 42]

Розглянутий варіант класифікації та видів екологічного туризму наочно демонструє його всебічність і показує, що, незважаючи на віковий діапазон, кожна людина (турист) може знайти своє та приміряти на себе звання – екотуриста.

Як уже було відмічено, екотуризм - це відносно нове віяння, яке зародилося набагато пізніше, ніж звичайний, або як його ще називають туризм. Виходячи з цього, постало питання: які функції виконує екологічний туризм? На основі проведеного дослідження [15; 22], було виявлено, що в літературі екотуризму відводять виконання соціально-гуманітарних та соціально-економічних функцій. До першої групи можна віднести наступне.

1. Пізнавально-освітню - отримання нових знань, пов'язаних з навколишнім середовищем, вивчення природи та природних явищ, знайомство з культурними особливостями населення. Дані знання можна отримувати, як і на території своєї країни, так і за її межами.

2. Виховну - розвиток морально-етичних якостей людині, любові до природи та відповідального ставлення до навколишнього світу.

3. Культурну - підвищення культурного виховання.

4. Оздоровчо-релаксаційну - використання природних можливостей для оздоровлення організму, відпочинку від рутини, відновлення фізичних та моральних сил, а також підвищення працездатності.

5. Спортивну - залучення людини до здорового способу життя, розвиток фізичних навичок, знайомство з різними видами спорту та ін.

До соціально-економічних функцій відноситься поліпшення матеріального стану громадян, збільшення їхнього добробуту.

Деякими авторами окремо виділяється функція – природоохорони [36; 38]. Справді, це одна з першорядних та найважливіших причин, яка призвела до створення екотуризму. Тому її відокремлення ще раз підкреслює важливість та критичність цього моменту. Чітке розуміння призначення екотуризму може не лише зупинити деградацію навколишнього середовища, а й виховати в людині відповідальність перед нею.

В сучасній економіці туризм є галуззю, яка динамічно розвивається, оскільки є лідером серед інших галузей за рівнем свого впливу на економіку. Розвиток суспільства супроводжується значними інноваційними перетвореннями соціального світу, тому застосування інформаційних технологій наразі розглядається в якості основного інструменту підвищення ефективності туристичного та інших видів бізнесу. Інноваційні дослідження показали, що економічне зростання залежить не тільки від створення нових знань у певній формі, але й у їх поширенні та застосуванні. Таким чином інновації приносять значне зростання, тільки коли вони починають поширюватися з одного сектора економіки в іншу [9].

Якщо інноваційна діяльність у туризмі являє собою процеси з реалізації, формування, післяпродажного обслуговування та просування інноваційного туристичного продукту суб'єктами інноваційної діяльності у туризмі, з фінансового забезпечення даних процесів, що призводять до одержання економічного ефекту. То, під інноваціями у туризмі будемо розуміти створення, розробку нових

туристичних проектів, маршрутів тощо, впровадження яких дозволить збільшити залученість населення, зростання його доходів [20; 37].

Інновації в туризмі приносять нові ідеї, послуги та продукти на ринок, що дозволяє сервісу та рівню пропозиції переходити на більш високий рівень розвитку.

Основні напрями інноваційної діяльності в туризмі представлено в табл. 1.2.

Таблиця 1.2

Основні напрями інноваційної діяльності в туризмі

Вид процесу інновації	Формування	Просування	Реалізація
Радикальні	Використання при виробництві інноваційних послуг і продуктів нових туристичних ресурсів, які раніше не використовувалися	Використання нових технологій і техніки при просуванні послуг	Поява нового ринку збуту та нового споживача туристичних послуг
Комбінаторні	Запровадження послуг з новими властивостями в туристичний продукт	Просування традиційних туристичних послуг із використанням нових маркетингових засобів	Виявлення та використання нових ринків збуту туристичних послуг
Вдосконалюючі	Зміни в організації виробництва туристичних послуг	Покращення організації просування туристичних послуг	Посилення або збереження ринкових позицій туристичних фірм

Джерело: складено автором на основі [1; 16; 20; 33]

Наразі існує вела кількість підходів до класифікації інновацій в туризмі, проте на нашу думку найбільш влучною є класифікація, яка запропонована Мерчанським В.В. за критерієм носія інноваційного процесу у сфері туризму [20]:

I. Група продуктових інновацій [20; 33; 37]:

– розробка нових, раніше невідомих на ринку турів. У свій час у даній ролі фігурували сільський (зелений) туризм, екологічний, конгресний, авантюрний (пригодницький) та інші види туризму. В інноваціях минулих років зазначено пропозиції: експедиційного туризму (французька фірма Poseidon Arctic Voyages Ltd – найбільший світовий туроператор з експедицій на Північний полюс та Арктику); орнітологічного туризму (Корея); «тюремного» туризму (Джохор Бару, Малайзія; Гельсінкі, Фінляндія); підводного круїзного туризму (Кариби, Гаваї);

– залучення до туристичного процесу нових видів ресурсів або створення ресурсів із заздалегідь заданими властивостями та новою цільовою функцією. Зростає питома вага особливого класу природно-антропогенних об'єктів у туристичних відвідуваннях багатьох районів (водосховищ, ставків, лісопарків); серйозно оцінюються перспективи техногенного, зокрема, гірничопромислового (шахти, рудники, кар'єри) та фабрично-заводського туризму. Вибір об'єктів у маршрутному та стаціонарному туризмі дедалі більше підпорядковується вимогам екзотичності (укладання шлюбів на Мальдівах); розміщення готелів на деревах (Німеччина), маяках (провінція Фрісландія, Нідерланди), відвідування як згорнутих, і діючих військових об'єктів (Бородянка, Ірпінь, Буча, Україна) тощо;

– освоєння нових сегментів туристичного ринку, включаючи залучення до туристичного руху нових природних середовищ (космос), територій екстремального типу (пустелі, Антарктида, екваторіальні ліси);

– створення нових туристично-рекреаційних територій. Спочатку роль подібних територій виконували національні природні парки, що поєднують природоохоронні та рекреаційні функції; сьогодні прогресивним видом туристського продукту виступає тематичний парк, що поєднує безліч розважальних об'єктів з наскрізною пізнавальною темою (парки Діснейленду в штатах Каліфорнія та Флорида США, Франції, Японії). Наразі з'явилися приклади оаз туризму в Сахарі, що спеціалізуються на екстремальному, етнографічному, пригодницькому та розважальному туризмі.

II. Група технологічних інновацій:

– розробка нових видів матеріально-технічного забезпечення туристичного обслуговування, що підвищують якість послуг (наприклад, оснащення готелів системою звукової пошти, супутниковим прийомом, замкнутою відеомережею, електронною інформацією по телебаченню (контроль рахунку, автоматичний розрахунок), сучасними димошукачами, безшумними кондиціонерами тощо). В Кордові (Іспанія) ще у 2010 р. було введено екскурсійні маршрути на «розмовляючих» автомобілях з використанням GPS (екскурсійний текст, відтворення об'єктів показу на екрані комп'ютера);

- впровадження комп'ютерних (інформаційних) технологій у систему бронювання та резервування готелів, авіаквитків (GDS – Глобальні розподільчі системи - Sabre, Amadeus, Galileo, Worldspan). Зростає кількість користувачів систем пошуку, бронювання та розрахунків за тур пакетами (Booking, Airbnb);

- екологізація технологій обслуговування туристів стала вимушеним результатом зростання масштабів рекреаційного природокористування та посилення негативного впливу туризму на якість природних комплексів та їх здатність до відновлення. Так, за оцінками програми ООН з навколишнього середовища (UNEP), один середньостатистичний турист створює на день близько 1 кг твердих відходів. Нові технології обслуговування націлені на зниження сировини-, водо-, енергоємності турпродукту, запровадження замкнутих технологічних циклів. На світовому рівні цей рух очолює «Міжнародна ініціатива готелів з питань навколишнього середовища», яка орієнтує своїх членів на ведення бізнесу більш екологічними та соціально відповідальними способами (установка в готелях енергозберігаючого освітлення та обладнання, закупівля побутових товарів, здатних до біологічного розкладання, відмова від щоденної зміни рушників та постільної білизни з метою економії води).

- ноу-хау у системі транспортного обслуговування туристів націлені на скорочення часу доставки клієнтів до курортної місцевості, підвищення комфортності та здешевлення транспортних тарифів.

Револьюційне значення у зростанні масштабів туристичних подорожей мало впровадження недорогих чартерних авіарейсів, а пізніше лоу-костів у систему внутрішнього та міжнародного туризму.

III. Група управлінських інновацій:

- нові методи реалізації маркетингового циклу у туризмі (у т.ч. комплексного вивчення туристичного ринку, вивчення попиту, оцінки кон'юнктури ринку, прогнозування конкурентоспроможності турпродукту, розробки концепції турпродукту, стратегії стимулювання збуту, рекламної компанії тощо).

- нові методи управління персоналом турфірми з метою підвищення продуктивності праці та ефективності виробництва турпослуг;

– обґрунтування оптимізації функціонально-ієрархічної та територіальної структури підприємств корпоративного типу (готельних та ресторанних мереж, великих туроператорів);

– обґрунтування нових форм та методів контролю над діяльністю суб'єктів туристично-рекреаційної діяльності;

– геоінформаційне забезпечення регіонального управління туризмом, зокрема розробка концепцій регіонального розвитку туризму та управлінських рішень на основі технологій та централізованих банків просторово-скоординованої інформації.

Узагальнивши основні напрямки інновацій в туризмі варто окремо виділити інноваційні екологічні туристичні послуги, які сьогодні набувають надзвичайної популярності. Під інноваційними екологічними послугами в індустрії туризму розуміють нові або вдосконалені екологічно орієнтовані послуги, які сприяють сталому розвитку туризму, зменшенню негативного впливу на довкілля та раціональному використанню природних ресурсів. Різновиди таких послуг узагальнено в табл. 1.3.

Таблиця 1.3

Інноваційні екологічні послуги в індустрії туризму

Назва послуги	Пояснення
Еко-готелі	Готелі, що використовують відновлювані джерела енергії, екологічні матеріали та системи мінімізації відходів.
Кемпінги з нульовим впливом	Туристичні бази, що мінімізують екологічний слід за рахунок автономних джерел енергії, систем фільтрації води та компостування відходів.
Еко-екскурсії	Маршрути, що проходять через природоохоронні території та спрямовані на популяризацію екологічної культури.
Тури з мінімальним викидом CO ₂	Подорожі, що використовують електротранспорт, велосипеди, громадський транспорт або ходьбу для пересування.
Відповідальний туризм	Організовані подорожі, що підтримують місцеві громади, використовують екологічно чисті продукти та бережливо ставляться до природи.
Програми з відновлення природи	Туристичні заходи, під час яких мандрівники беруть участь у висадці дерев, прибиранні територій, відновленні природних екосистем.
Еко-гастротури	Подорожі з акцентом на дегустацію локальних органічних продуктів, відвідування еко-ферм та навчання екологічним практикам у харчовій промисловості.
Цифрові екскурсії (VR-тури)	Віртуальні подорожі до заповідників, природних пам'яток, які допомагають зменшити навантаження на екосистеми.
Зелені заходи та фестивалі	Організація туристичних івентів, що дотримуються принципів екологічності, мінімізації відходів і використання екологічних матеріалів.

Джерело: складено автором на основі [11; 21; 31]

Інноваційні екологічні послуги в індустрії туризму спрямовані на зменшення екологічного впливу, популяризацію сталого розвитку та інтеграцію сучасних технологій для збереження природних ресурсів.

В індустрії туризму активно впроваджуються сучасні технології, що сприяють екологізації галузі, зниженню негативного впливу на довкілля та розвитку сталого туризму. Основні інноваційні технології включають та приклади їх використання узагальнено в табл. 1.4.

Таблиця 1.4

Інноваційні екологічні технології та приклади їх використання в туризмі

Інноваційні технології	Приклад застосування
Зелені технології в інфраструктурі	Відновлювані джерела енергії (сонячні панелі, вітряні електростанції, геотермальна енергетика) в готелях, кемпінгах, туристичних об'єктах
	Системи енергоефективності (розумне освітлення, енергоощадні матеріали, теплові насоси)
	Водозберігаючі технології (рекуперація дощової води, біофільтрація, сенсорні крани)
Цифрові та смарт-технології	VR та AR-екскурсії – віртуальні подорожі заповідниками, історичними місцями для зменшення фізичного навантаження на природні об'єкти
	Big Data та штучний інтелект – аналіз туристичних потоків, прогнозування екологічного навантаження, персоналізація екопослуг
	Розумні мобільні додатки – екологічні гіді, маршрути з низьким вуглецевим слідом, онлайн-карти з позначеними "зеленими" об'єктами
Еко-транспорт	Електромобілі, сонячні та водневі автобуси для трансферів туристів
	Мережі велопрокату та еко-скутерів для пересування туристів у містах та природних зонах
	Електричні та гібридні круїзні лайнери для мінімізації шкідливих викидів у водних екосистемах
Технології переробки та мінімізації відходів	Біорозкладні матеріали для упаковки, одноразового посуду та засобів гігієни в готелях
	Смарт-системи управління відходами – датчики для сортування сміття, автоматизовані станції збору та переробки
	Переробка харчових відходів у компост або біогаз на базі екологічних готелів та ресторанів
Біотехнології та природоохоронні інновації	Живі зелені стіни та дахи – покращення якості повітря, зменшення парникового ефекту
	Дрони для моніторингу екосистем – контроль забруднення, відстеження браконьєрства, аналіз змін у природних заповідниках

Джерело: складено автором на основі [1; 9; 18; 33]

Впровадження сучасних технологій у сфері екологічних послуг робить туризм більш стійким, ефективним та екологічно відповідальним. Це сприяє збереженню природних ресурсів, зниженню шкідливого впливу на довкілля та підвищенню якості обслуговування туристів.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ІННОВАЦІЙНИХ ЕКОЛОГІЧНИХ ПОСЛУГ В ІНДУСТРІЇ ТУРИЗМУ ЖИТОМИРСЬКОЇ ОБЛАСТІ

2.1. Аналіз сучасного стану використання інноваційних екологічних послуг в індустрії туризму Житомирської області

Житомирська область має значний потенціал для розвитку екологічного туризму завдяки наявності охоронюваних природних територій, таких як Поліський природний заповідник, заказники та пам'ятки природи, проте наразі Житомирська область є єдиною областю України яка не має національного природного парку. Дане питання підіймалося не одноразово ще до 2023 р., і постало сьогодні, за основу національного природного парку запропоновано взяти Словечансько-Овруцький кряж. В Додатку Г представлено перелік національних природних парків України, згрупованими за областями за виключенням ТОП та АР Крим [10; 29].

Починаючи з 2022 р. і по сьогодні, внаслідок російської агресії, значна частина природно-заповідного фонду України опинилася під окупацією або в зоні бойових дій. Зокрема, під контролем російських військ перебувають 11 національних природних парків, серед яких: Азово-Сиваський (Херсонська область); Великий Луг (Запорізька область); Джарилгацький та Олешківські піски (Херсонська область); Кременські ліси (Луганська область); Меотида та Світі Гори (Донецька область); Приазовський (Запорізька область). Окремо зауважимо, що з окупацією АР Крим у 2024 р. Україна втратила Чарівну Гавань та Ай-Петрі.

Крім того, наразі під окупацією перебувають 8 природних заповідників та 2 біосферні заповідники. Загалом, 44% площі всіх заповідників та національних парків України знаходяться на тимчасово окупованих територіях або в зоні бойових дій, що унеможливорює ведення природоохоронної діяльності на цих територіях [10].

У Житомирській області ключовими природними територіями для екотуризму є Поліський природний заповідник (Овруцький район), заказник "Камінне село" (Коростенський район) та природні зони навколо річки Тетерів, зокрема в районі

села Дениші. За даними попереднього аналізу, туристичний потік в регіоні зазнав значного скорочення у 2022 р. через повномасштабне вторгнення росії, рис. 2.1.

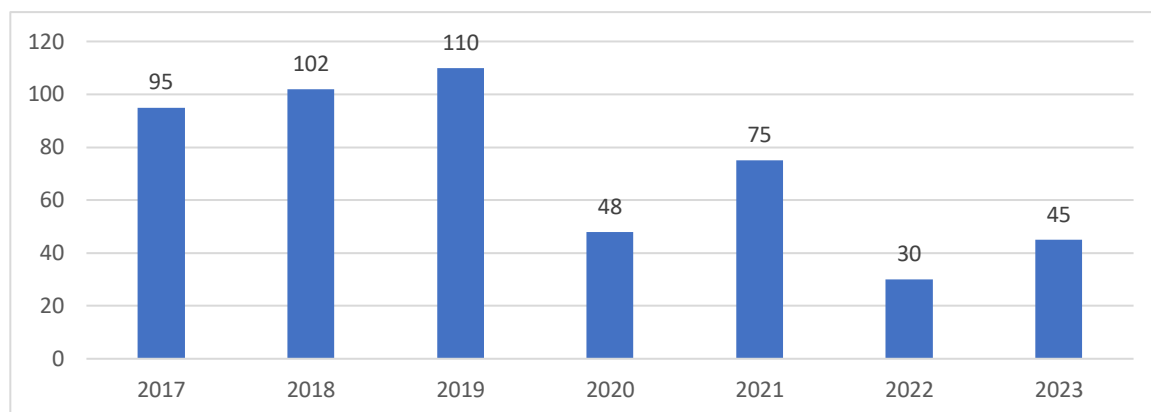

Рис. 2.1. Динаміка відвідування організованими туристами та екскурсантами природних об'єктів Житомирської області у 2017- 2023 рр., тис. осіб

Джерело: складено автором на основі [7; 10; 27; 39]

Дані рис. 2.1 свідчить про загальне зниження туристичного потоку, включаючи відвідування природних об'єктів. У довоєнний період (до 2022 року) Поліський заповідник та заказник "Камінне село" могли приймати тисячі відвідувачів щорічно, але точні дані відсутні оскільки в Україні, на відміну від ряду зарубіжних країн, де існують більш точні методи підрахунку туристичного потоку, дуже складно оцінити реальну кількість відвідувачів природних об'єктів через відсутність однозначних методів обліку. Відповідно, фактичний потік туристів має бути в кілька разів більшим за дані, опубліковані у статистичних звітах. Це означає, що антропогенне навантаження на природні території також перевищує представлені показники.

Слід зазначити, що більш точні дані можна отримати переважно щодо організованих групових відвідувань природних об'єктів, оскільки їхня дирекція веде суворий облік. В Додатку Д, наведена динаміка відвідувань природних об'єктів організованими туристичними та екскурсійними групами за останні роки в Україні та Житомирській області. Узагальнюючи дані якого видно, що стріме падіння відвідувачів як в Україні, так і в Житомирській області було відмічено в 2020 році, що напряду пов'язано з карантинними обмеженнями, викликаними вірусом COVID-19, і у 2022 році – воєнною агресією росії.

Еколого-просвітницька діяльність та пізнавальний туризм на території України та в Житомирській області за 2023 рік представлена в табл. 2.1.

Таблиця 2.1

Еколого-просвітницька діяльність і позначення туристів на природоохоронних територіях України та Житомирської області за 2023 рік

Джерело за категоріями	Кількість, од.	Кількість відвідувачів, тис. чол.	Кількість відвідувачів еколого-просвітницьких заходів, чол.
Україна загалом			
Державні природні заповідники	19	1246,1	31204
Національні парки	56	3507,4	96873
Державні природні заказники	> 3100	1059,3	14982
Дендрологічні парки і ботанічні сади*	90	915,1	128359
Житомирська область			
Державні природні заповідники	1	31,3	316
Національні парки	-	-	-
Державні природні заказники	12	15,4	1848
Дендрологічні парки і ботанічні сади	5	98,2	7842

*кількість дендрологічних парків та садів наведено на початок 2022 р.

Джерело: складено автором на основі [7; 10; 27; 39]

З огляду на те, що точні дані про еколого-просвітницьку діяльність та відвідуваність природоохоронних територій України за 2023 рік у відкритих джерелах обмежені, ми використали доступну інформацію, в деяких випадках врахували загальнонаціональні тенденції та зробили деякі припущення, спираючись на попередні дані про туристичний потік і структуру природоохоронних територій. Для отримання загального уявлення про стан справ в сфері досліджуваного питання.

Згідно з даними табл. 2.1, найбільш популярними природоохоронними територіями України є національні парки, які відвідало 3507,4 тис. осіб протягом 2023 р., що суттєво перевищує показники інших категорій природоохоронних територій, в той же час зазначимо, що 13 національних парків наразі перебувають на ТОТ. Державні природні заповідники також користуються значним попитом – 1246,1 тис. осіб, що свідчить про зацікавленість туристів у збережених екосистемах.

Однак, відвідуваність природних заказників значно менша (1059,3 тис. осіб), що може бути пов'язано з менш розвинутою туристичною інфраструктурою та обмеженим доступом до деяких зон. Ботанічні сади та дендрологічні парки мають значно менший потік відвідувачів – 915,1 тис. осіб, проте їхня популярність в еколого-просвітницькій діяльності залишається високою (128359 відвідувачів заходів, здебільшого просвітницькі шкільні екскурсії покривають даний потік).

Житомирська область значно поступається загальним українським показникам за кількістю природоохоронних об'єктів та відвідувачів. Державний природний заповідник Житомирщини (1 об'єкт) прийняв 31,3 тис. осіб, що є незначною часткою від загальної відвідуваності заповідників в Україні (2,5%). У Житомирській області відсутні національні природні парки, що суттєво зменшує туристичний потенціал регіону в природоохоронній сфері. Природні заказники (12 об'єктів) прийняли 15,4 тис. осіб – це незначний показник порівняно із загальними українськими тенденціями. Дендрологічні парки та ботанічні сади (5 об'єктів) мають високий рівень відвідуваності – 98,2 тис. осіб, що становить майже 10,7% від загального потоку відвідувачів дендропарків і ботсадів по Україні. Це свідчить про великий інтерес до таких об'єктів у регіоні. Детальніше природоохоронні об'єкти представлено в табл. 2.2.

Таблиця 2.2

Природоохоронні об'єкти Житомирської області на 2023 рік

Об'єкт	Назва	Займана площа/ протяжність
1	2	3
Державний заповідник	Поліський природний заповідник	20104 га
Державні природні заказники	Древлянський (природний)	30872,8 га
	Плотниця (ландшафтний)	460 га
	Поясківський (лісовий)	113 га
	Туганівський (лісовий)	245 га
	Городницький (ботанічний)	352 га
	Казява (загальнозоологічний)	1859 га
	Кутне (загальнозоологічний)	922 га
	Казява (загальнозоологічний)	1095 га
	Часниківський (орнітологічний)	612 га
	Діове озеро (гідрологічний)	294 га
	Забарський (гідрологічний)	1095 га
	Червоновільський (гідрологічний)	1095 га

Продовження табл. 2.2

1	2	3
Дендрологічні парки і ботанічні сади	Ботанічний сад Житомирського агроєкологічного університету	35,4 га
	Дендропарк Пілява	6,6 га
	Гладковицький	4 га
Екотропи і маршрути	Екостежка "Поліська казка" (Поліський заповідник)	5 км
	Екостежка "Камінне село" (заказник "Камінне село")	2 км
	Маршрут «Стежками Тетерева» (Дениші)	3 км
Екомузеї	Музей природи при Поліському заповіднику	х
Візит-центри	Візит-центр Поліського заповідника	х

Джерело: складено автором на основі [28; 29; 30]

Таким чином, одним із найбільших в Житомирській області є Поліський природний заповідник, заснований ще у 1968 році. Розташований він в Житомирській області, межиріччя річок Уборть та Болотниця, і займає площу в 20104 га. Заповідник відомий своїми післяльодовиковими ландшафтами з непрохідними лісами та піщаними грядами, що височіють над болотними масивами та річковими заплавами. Ліси займають 77,1%, болота і заболочені землі – 22%, луки – 2% [28].

Ще одним найбільшим об'єктом області є Древлянський природний заказник, який займає площу 30872,8 га і розташований в Житомирській області, Народицькому районі. Заказник створено з метою збереження унікальних лісових і водно-болотних природних комплексів Українського Полісся, охорони реліктових та ендемічних видів рослин і тварин, а також відтворення та збагачення природних лісів регіону.

Найбільшу площу займають природні та загальнозоологічні заказники (Казява – 1859 га, Древлянський – 30 872,8 га), в той час коли лісові заказники (Поясківський – 113 га, Туганівський – 245 га) мають відносно менші площі.

Найбільшим в Житомирській області є ботанічний сад Житомирського агроєкологічного університету, засновано який було ще у 1933 р. який займає 35,4 га. На території ботанічного саду зібрано великі колекції різноманітних рослин: деревні рослини налічують понад 500 видів, форм та сортів, а трав'янисті - понад 1000 видів. Серед них представлені плодово-ягідні, овочеві, лікарські, технічні та

декоративні культури. Також на території саду зростає 15 видів рослин, занесених до Червоної книги України.

В області присутні кілька екологічних стежок і маршрутів загальною довжиною 10 км. Екостежка «Поліська казка» (Поліський заповідник), де можна побачити унікальні поліські ландшафти – болота, соснові бори та різноманітні види флори і фауни (рись, вовк, лелека чорний та орлан-білохвіст). Екостежка «Камінне село» (заказник «Камінне село») довжиною 2 км. Це один із наймістичніших природних об'єктів України. Серед цікавих місць - «камінний лабіринт» – хаотично розкидані величезні валуни; камінь із відбитком «стопи Бога» – місце паломництва та лісові масиви з рідкісними видами рослин.

На території області представлено ботанічні пам'ятки природи: «Корів» (Овруцький район) та «Модрина» (Звягільський район), а також пам'ятки садово-паркового мистецтва («Городницький»; «Івницький»; «Новочорторийський» та «Трощанський») [29; 30].

В Житомирській області, незважаючи на воєнний стан, останнім часом почали набувати розвитку інноваційні екологічні послуги, що супроводжують екологічний туризм. Перелік таких послуг, їх опис та приклад реалізації наведений в табл. 2.3.

Таблиця 2.3

Перелік інноваційних екологічних послуг, які надаються в Житомирській області

Послуга	Характеристика	Приклад реалізації
Екологічні тури та маршрути	Організація подорожей до природних заповідників, національних парків, екостежок.	Тури до Поліського природного заповідника.
Пізнавальні прогулянки та екскурсії	Навчальні прогулянки для знайомства з флорою, фауною та екосистемами регіону.	Екскурсії в ландшафтному парку «Древлянський».
Екотуристичні заходи та фестивалі	Проведення подій для популяризації екологічного туризму.	Фестиваль зеленого туризму, с. Городське, Коростишівський район
Зелений (сільський) туризм	Проживання в екологічно чистих умовах, знайомство з місцевими традиціями.	Агротуристичні садиби в Овруцькому районі.
Створення біосферних резерватів	Захист природних територій та їх використання для сталого туризму.	Проект біосферного резервату ЮНЕСКО в Поліському регіоні.

Джерело: складено автором на основі власних досліджень

Таким чином, Житомирська область має значний потенціал для розвитку екотуризму та відповідно інноваційних екологічних послуг завдяки Поліському природному заповіднику та заказникам, таким як «Камінне село» та інші. Проте у 2023 році відвідуваність природоохоронних територій була обмеженою через війну, що триває з 2022 року, та пов'язані з нею безпекові й логістичні проблеми.

2.2. Діагностика перспектив розвитку інноваційних екологічних послуг в індустрії туризму Житомирській області

З метою вивчення перспектив розвитку інноваційних екологічних послуг в індустрії туризму Житомирській області використаємо SWOT-аналіз, табл. 2.4.

Таблиця 2.4

SWOT-аналіз перспектив розвитку інноваційних екологічних послуг в індустрії туризму Житомирської області

Сильні сторони	Слабкі сторони
1	2
1. Наявність унікальних природоохоронних територій (Поліський природний заповідник, заказник «Камінне село», «Дружбівський кар'єр») для створення інноваційних екотуристичних продуктів. 2. Потенціал для впровадження цифрових технологій (VR/AR-тури, мобільні додатки для екостежок); 3. Близькість до великих міст (Київ), що полегшує залучення аудиторії до інноваційних екотуристичних послуг; 4. Наявність базової інфраструктури для еколого-просвітницької діяльності (музей природи, візит-центр при Поліському заповіднику, екостежки).	1. Недостатня інфраструктура для впровадження інноваційних технологій (слабкий інтернет у віддалених районах, брак обладнання); 2. Низька обізнаність місцевих громад про інноваційні екотуристичні послуги; 3. Обмежене фінансування для розробки та впровадження інноваційних продуктів; 4. Недостатня кількість фахівців із цифрових технологій у сфері екотуризму; 5. Вплив війни (з 2022 року) на туристичний потік і впровадження нових послуг; 6. Низький рівень маркетингу інноваційних екотуристичних продуктів; 7. Обмежена інтеграція сучасних технологій у природоохоронні території.
Можливості	Загрози
1. Зростання попиту на інноваційні екотуристичні послуги (VR-екскурсії, інтерактивні маршрути) через тренд на цифровізацію; 2. Можливість залучення грантів і міжнародної підтримки для впровадження інноваційних технологій у екотуризм; 3. Підвищення екологічної свідомості населення, що сприяє попиту на екологічні та інноваційні туристичні продукти; 4. Розвиток партнерств із технологічними компаніями для створення цифрових екотуристичних продуктів;	1. Нестабільна політична та економічна ситуація через війну; 2. Низька купівельна спроможність населення, що обмежує внутрішній туризм; 3. Конкуренція з іншими регіонами України (Карпати, Шацькі озера); 4. Потенційні екологічні загрози (незаконна вирубка лісів, забруднення); 5. Обмеження доступу до деяких територій через безпекові ризики (деякі території наразі є замінованими); 6. Низький рівень інвестицій у туристичну інфраструктуру.

Продовження табл. 2.4

1	2
5. Налагодження співпраці з туристичними агенціями для просування інноваційних екотуристичних послуг.	

Джерело: складено автором на основі власних досліджень

За даними табл. 2.4. можна зробити висновок, що Житомирська область має значний потенціал для розвитку інноваційних екологічних туристичних послуг завдяки унікальним природним об'єктам, таким як Поліський природний заповідник та заказник "Камінне село". Однак регіон стикається з викликами, зокрема через війну, слабку цифрову інфраструктуру та обмежене фінансування. Для успішного впровадження інноваційних екотуристичних продуктів (VR/AR-тури, інтерактивні маршрути, мобільні додатки) необхідно зосередитися на залученні міжнародної підтримки, розвитку цифрової інфраструктури та популяризації регіону через маркетингові кампанії. Інтеграція технологій у екотуризм може підвищити привабливість Житомирської області для молодшої аудиторії, яка цікавиться інноваціями та екологічним способом життя.

Дані табл. 2.4 лягли в основу виділення сильних сторін та можливостей Житомирської області здійснювати формування інноваційних екологічних послуг, а також слабких сторін та загроз в даній сфері, обумовлених впливом внутрішнього та зовнішнього середовища, табл. 2.5 та 2.6.

Таблиця 2.5

Оцінка впливу факторів внутрішнього та зовнішнього середовища на сильні сторони та можливості Житомирської області у формуванні інноваційних екологічних послуг в індустрії туризму

Внутрішнє середовище	Зовнішнє середовище
1	2
Сильні сторони	Можливості
1.1. Наявність унікальних природоохоронних територій (Поліський природний заповідник, заказник «Камінне село») для створення інноваційних екотуристичних продуктів. 1.2. Потенціал для впровадження цифрових технологій (VR/AR-тури, мобільні додатки для екостежок);	2.1. Зростання попиту на інноваційні екотуристичні послуги (VR-екскурсії, інтерактивні маршрути) через тренд на цифровізацію; 2.2. Можливість залучення грантів і міжнародної підтримки для впровадження інноваційних технологій у екотуризм;

Продовження табл. 2.5

1.3. Близькість до великих міст (Київ), що полегшує залучення аудиторії до інноваційних екотуристичних послуг; 1.4. Наявність базової інфраструктури для еколого-просвітницької діяльності (музей природи, візит-центр при Поліському заповіднику, екостежки); 1.5. Наявність природних об'єктів (болота, ліси, річки), які можна оцифрувати для створення інтерактивних маршрутів; 1.6. Можливість інтеграції інноваційних технологій у вже існуючі екостежки («Поліська казка», «Камінне село»); 1.7. Наявність місцевих фахівців у сфері екології, які можуть адаптувати інноваційні продукти.	2.3. Підвищення екологічної свідомості населення, що сприяє попиту на екологічні та інноваційні туристичні продукти; 2.4. Розвиток партнерств із технологічними компаніями для створення цифрових екотуристичних продуктів; 2.5. Налагодження співпраці з туристичними агенціями для просування інноваційних екотуристичних послуг; 2.6. Використання соціальних мереж для популяризації інноваційних екотуристичних продуктів; 2.7. Можливість створення унікальних інноваційних продуктів, які відрізнятимуть Житомирську область від інших регіонів.
---	---

Джерело: складено автором на основі власних досліджень

Таким чином, з табл. 2.5 видно, що Житомирська область має значний потенціал для розвитку інноваційних екологічних туристичних послуг завдяки унікальним природоохоронним територіям, таким як Поліський природний заповідник і заказник «Камінне село», а також близькості до великих міст, зокрема Києва, що полегшує залучення аудиторії. Наявність базової інфраструктури (музей природи, візит-центр) та природних об'єктів (болота, ліси, річки) створює можливості для впровадження цифрових технологій, таких як VR/AR-тури, інтерактивні маршрути з QR-кодами та мобільні додатки для екостежок.

Зовнішні можливості включають зростання попиту на інноваційні екотуристичні послуги через тренд на цифровізацію, підвищення екологічної свідомості населення та можливість залучення міжнародних грантів для створення цифрових продуктів. Співпраця з технологічними компаніями та туристичними агенціями може сприяти популяризації інноваційних екотуристичних продуктів. Проте війна (деякі території Поліського природного заповідника наразі є замінованими), економічна нестабільність, низька купівельна спроможність населення, конкуренція з іншими регіонами України (наприклад, Карпати) та екологічні загрози (незаконна вирубка лісів, забруднення) створюють суттєві перешкоди.

Таблиця 2.6

Оцінка впливу факторів внутрішнього та зовнішнього середовища на слабкі сторони та загрози Житомирської області у формуванні інноваційних екологічних послуг в індустрії туризму

Внутрішнє середовище	Зовнішнє середовище
Слабкі сторони	Загрози
1.1. Недостатня інфраструктура для впровадження інноваційних технологій (слабкий інтернет у віддалених районах, брак обладнання); 1.2. Низька обізнаність місцевих громад про інноваційні екотуристичні послуги; 1.3. Обмежене фінансування для розробки впровадження інноваційних продуктів; 1.4. Недостатня кількість фахівців із цифрових технологій у сфері екотуризму; 1.5. Вплив війни (з 2022 року) на туристичний потік і впровадження нових послуг; 1.6. Низький рівень маркетингу інноваційних екотуристичних продуктів; 1.7. Обмежена інтеграція сучасних технологій у природоохоронні території.	2.1. Нестабільна політична та економічна ситуація через війну, що ускладнює впровадження інновацій; 2.2. Низька купівельна спроможність населення, що обмежує попит на платні інноваційні послуги; 2.3. Конкуренція з іншими регіонами України, які вже впроваджують інноваційні екотуристичні продукти; 2.4. Потенційні екологічні загрози (незаконна вирубка лісів, забруднення), які можуть знизити привабливість регіону; 2.5. Обмеження доступу до деяких територій через безпекові ризики (деякі території Поліського природного заповідника наразі є замінованими); 2.6. Низький рівень інвестицій у цифрову інфраструктуру для екотуризму; 2.7. Недостатня підтримка з боку держави для розвитку інноваційних екотуристичних ініціатив.

Джерело: складено автором на основі власних досліджень

За даними табл. 2.6 робимо висновок, що регіон стикається з низкою внутрішніх і зовнішніх викликів. Слабка цифрова інфраструктура (обмежений доступ до інтернету у віддалених районах, брак обладнання), недостатнє фінансування, низька обізнаність місцевих громад про інноваційні послуги та брак фахівців із цифрових технологій гальмують розвиток. Вплив війни, що триває з 2022 року, значно скоротив туристичний потік і ускладнив впровадження нових продуктів.

Для оцінки привабливості інноваційних екологічних туристичних послуг у Житомирській області одним із методів дослідження було обрано соціологічне опитування за допомогою анкетування (Додаток Е, Ж). Цільовою аудиторією стали особи віком від 18 років, які ведуть активний спосіб життя, цікавляться екологічними ініціативами, а також представники туристичних агенцій, екологічних організацій та місцевих громад Житомирської області. Загалом у дослідженні взяли

участь 60 осіб. Анкета була створена на платформі survio.com, а респонденти проходили опитування онлайн через інтернет. Період проведення опитування – лютий 2025 року. Метою анкетування було не лише оцінити привабливість інноваційних екологічних туристичних послуг (таких як VR/AR-тури, інтерактивні маршрути, мобільні додатки), але й визначити рівень екологічної свідомості населення щодо розвитку екотуризму.

Таким чином нами було отримано відповіді на 11 запитань, деякі з них ми представили наочно у вигляді діаграм. На рис. 2.2 представлено розподіл відповідей респондентів на питання: Чи чули Ви про інноваційні екологічні туристичні послуги в Житомирській області? Респондентам пропонувалося лише два варіанти відповіді – «так» і «ні». Результати, отримані нами, переконують нас у недостатній поінформованості людей про інноваційні екологічні туристичні послуги, адже 96,4% опитаних не мають належного уявлення про такі послуги.

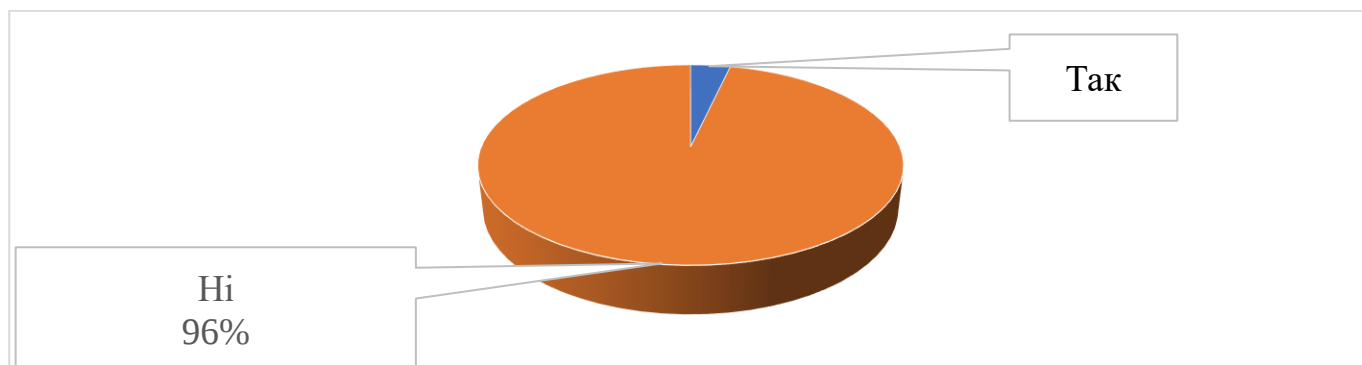

Рис. 2.2. Відповідь респондентів на питання: Чи чули Ви про інноваційні екологічні туристичні послуги в Житомирській області?

Джерело: складено автором на основі власних досліджень

Однак варто зазначити, що незважаючи на «нерозуміння» людей про сутність та концепції інноваційних екологічних туристичних послуг, на інші питання, щодо цієї теми були отримані відповіді, які переконують нас, що підсвідомо кожен інтерпретує дане поняття вірно.

На питання: Що, на Вашу думку, найбільше заважає розвитку інноваційних екологічних туристичних послуг у Житомирській області? Найбільше респондентів виділили недостатню цифрову інфраструктуру, таку як слабкий інтернет і брак обладнання, – 35,1% опитаних вважають це основною проблемою. Низька

обізнаність місцевих громад також є значною перешкодою, про що свідчать 27,9% відповідей. Обмежене фінансування для впровадження інновацій турбує 20,7% респондентів, а вплив війни на туристичний потік відзначили 16,3% опитаних, що є найменшою, але все ще важливою перешкодою, рис. 2.4.

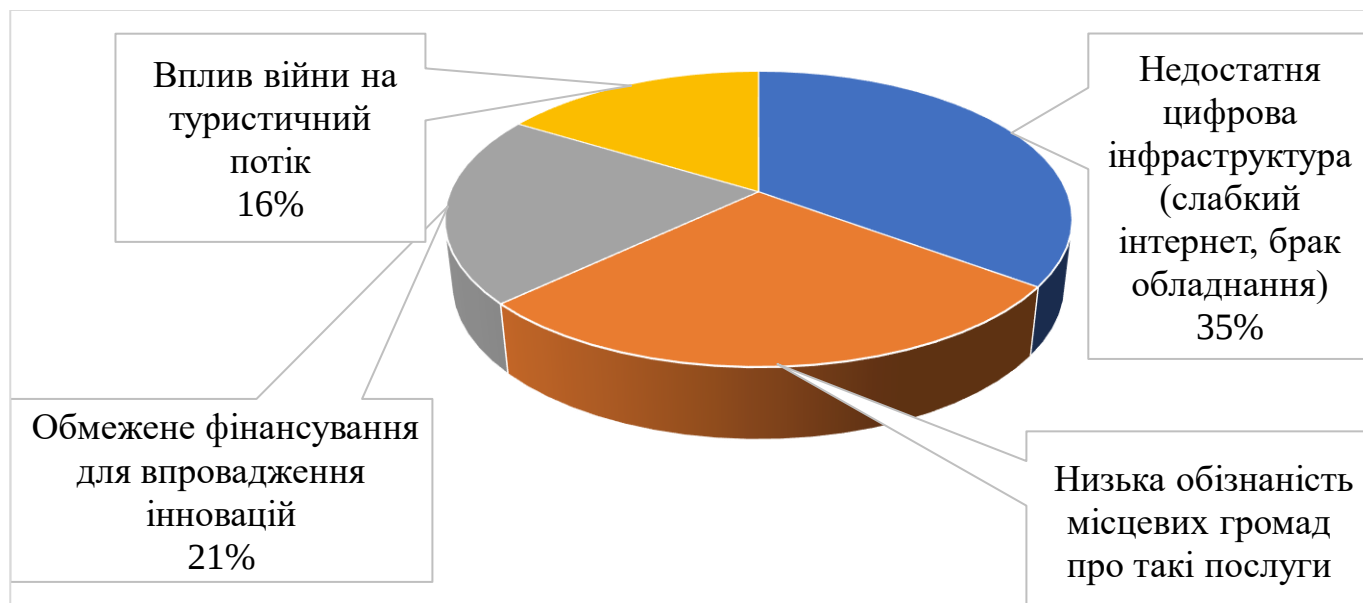

Рис. 2.3. Відповідь респондентів на питання: Що, на Вашу думку, найбільше заважає розвитку інноваційних екологічних туристичних послуг у Житомирській області?

Джерело: складено автором на основі власних досліджень

Серед запропонованих інноваційних екологічних туристичних послуг найбільшу популярність, на думку респондентів, можуть мати інтерактивні екостежки з QR-кодами та аудіогідами – їх обрали 30,8% опитаних. Онлайн-екскурсії з еколого-просвітницькими лекціями також мають значну підтримку – 28,5%. Мобільні додатки для екотуристичних маршрутів зацікавили 22,5% респондентів, а віртуальні тури (VR/AR) Поліським заповідником виявилися найменш популярними – лише 18,2% опитаних вважають їх привабливими, рис. 2.4.

Ключовою перевагою інноваційних екологічних туристичних послуг респонденти вважають збереження природи завдяки зменшенню фізичного впливу туристів – 38,1% опитаних виділили цей аспект. Залучення молодшої аудиторії через цифрові технології також є важливою перевагою для 27,5% респондентів. Підвищення екологічної свідомості як перевагу відзначили 21,4% опитаних, а

зручність доступу до інформації про природоохоронні території виявилася найменш значущою – лише 13,0% респондентів обрали цей варіант, Додаток К.

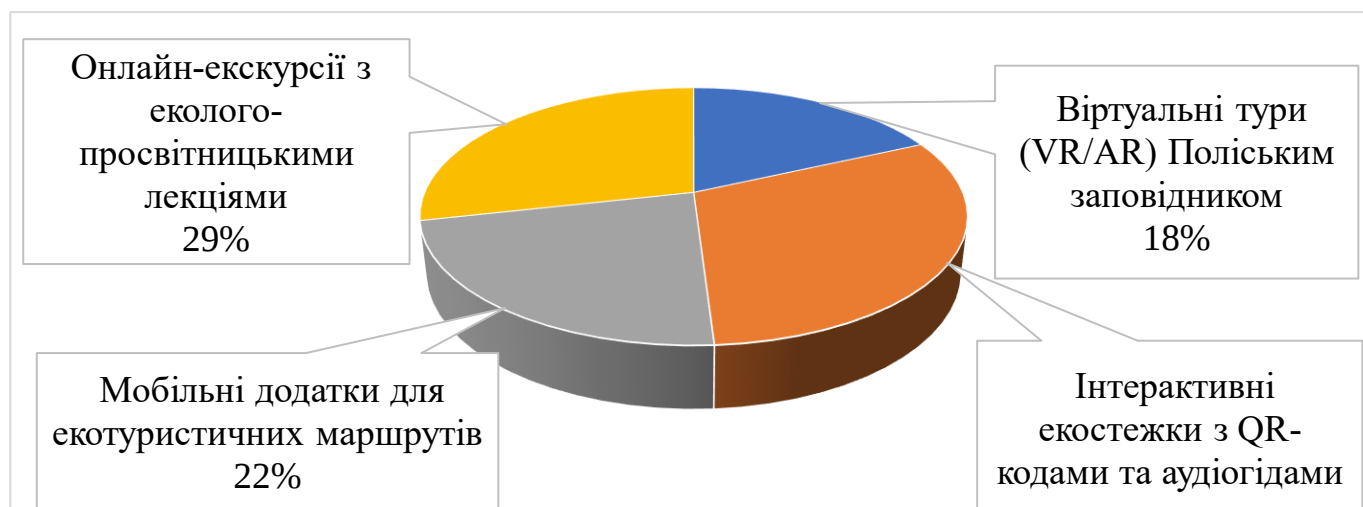

Рис. 2.4. Відповідь респондентів на питання: Які інноваційні екологічні туристичні послуги могли б бути найбільш популярними в Житомирській області?

Джерело: складено автором на основі власних досліджень

Серед труднощів, які можуть виникнути під час впровадження інноваційних екологічних туристичних послуг, найбільше респондентів – 43,7% – вказали на конкуренцію з іншими регіонами України. Низька купівельна спроможність населення турбує 28,4% опитаних, а недостатня цифрова інфраструктура є проблемою для 16,2%. Нестабільна політична та економічна ситуація через війну, на думку 11,7% респондентів, є найменш значущою перешкодою, рис. 2.5.

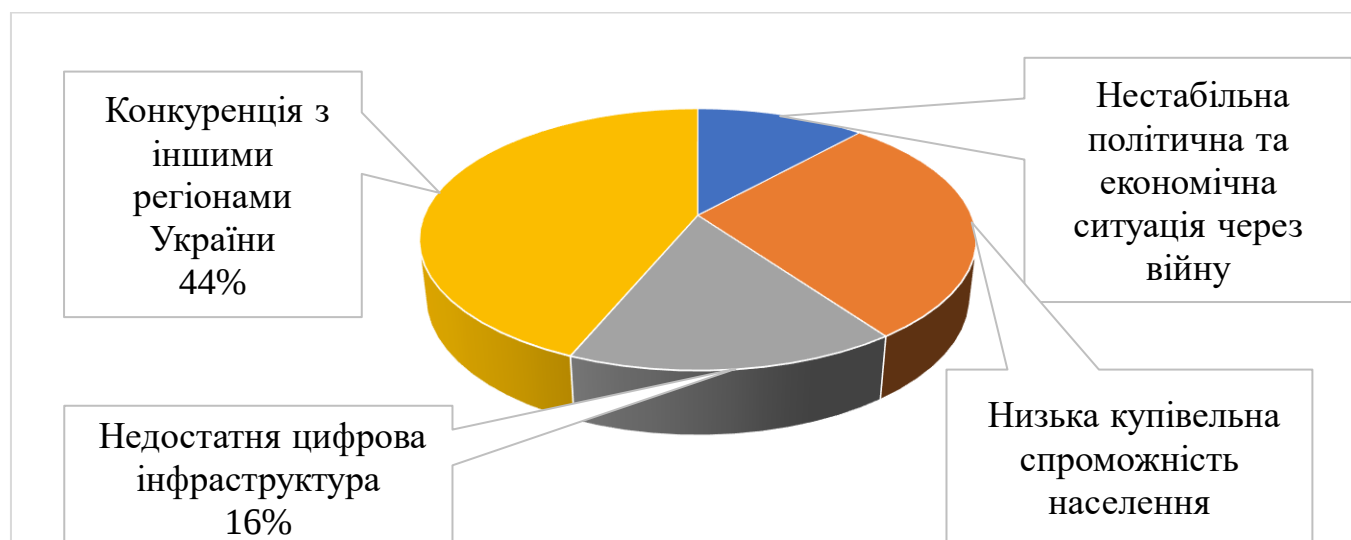

Рис. 2.5. Відповідь респондентів на питання: Які труднощі, на Вашу думку, можуть виникнути під час впровадження інноваційних екологічних туристичних послуг у Житомирській області?

Джерело: складено автором на основі власних досліджень

Для просування інноваційних екологічних туристичних послуг респонденти вважають найефективнішими соціальні мережі, такі як Instagram і TikTok, – 59,8% опитаних обрали цей канал. Партнерства з фітнес-клубами та екологічними організаціями підтримали – 19,3% респондентів, мобільні додатки – 11,5%, а туристичні агенції виявилися найменш популярним каналом – лише 9,4% опитаних вважають їх ефективними, рис. 2.6.

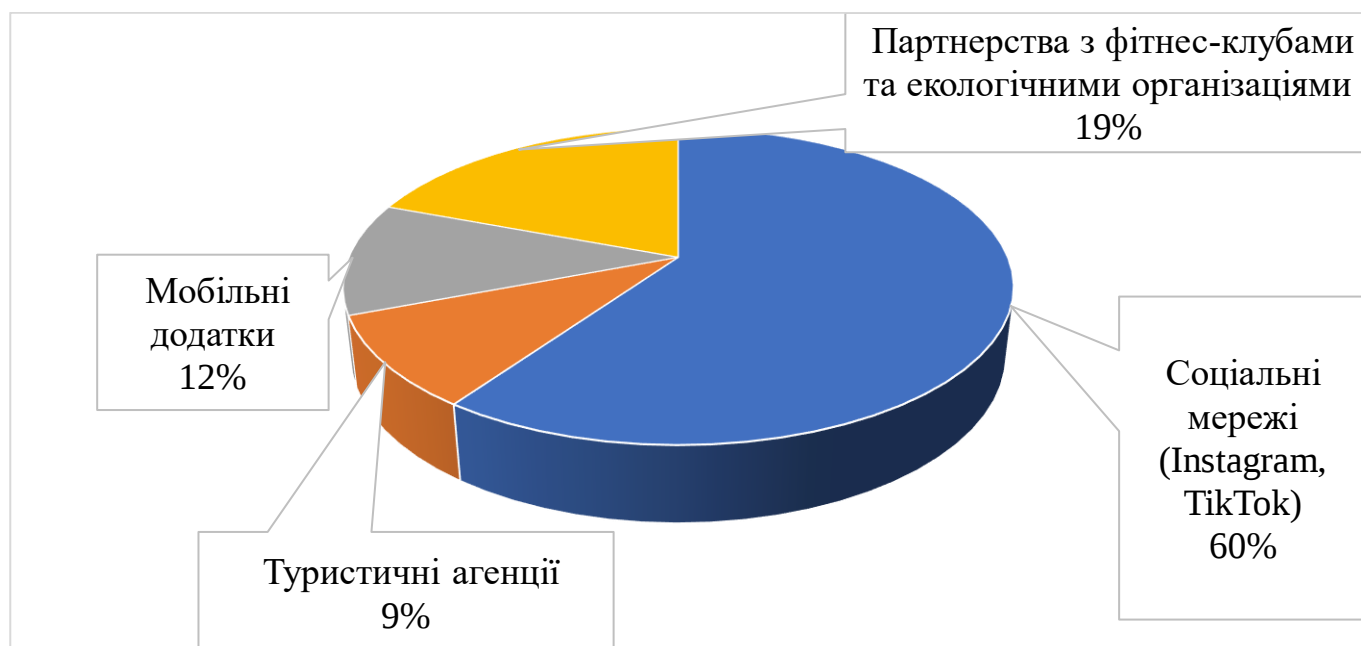

Рис. 2.6. Відповідь респондентів на питання: Як Ви вважаєте, які канали найкраще використовувати для просування інноваційних екологічних туристичних послуг у Житомирській області?

Джерело: складено автором на основі власних досліджень

Підсумовуючи дані соціологічного опитування щодо інноваційних екологічних туристичних послуг у Житомирській області ми зробили наступні висновки. Лише 3,6% респондентів чули про такі послуги, а 96,4% – ні, що свідчить про низьку обізнаність. Основною перешкодою 35,1% опитаних вважають недостатній рівень розвитку цифрової інфраструктури, а 38,1% бачать ключову перевагу даних послуг в збереженні природи. Найпопулярнішими можуть бути інтерактивні екостежки (30,8%). Послуги варто орієнтувати на молодь 18–35 років (60,7% респондентів), яка користується соціальними мережами для отримання інформації (59,8%). Респонденти прагнуть пізнавати природу, але не готові платити за це гроші (78,6% проти), і в той же час віддають перевагу активностям тривалістю 1–3 години (42,8%). Інноваційні екологічні туристичні послуги в регіоні лише

розвиваються, але люди хочуть поєднати технології з екологічною освітою та збереженням природи.

2.3. Стратегічні напрямки розвитку інноваційних екологічних послуг в індустрії туризму Житомирської області

Дослідивши потенціал регіону та перспективи розвитку інноваційних екологічних послуг в індустрії туризму Житомирській області, а також врахувавши думку респондентів нами узагальнено ряд економічних та організаційних причин, які перешкоджають розвитку інноваційних екологічних туристичних послуг у Житомирській області. Дані зведено у табл. 2.7.

Таблиця 2.7

Перелік організаційних та економічних перешкод розвитку інноваційних екологічних туристичних послуг у Житомирській області

Економічні перешкоди	Організаційні перешкоди
- відсутність необхідного початкового капіталу для фінансування створення екологічних центрів, які могли б розробляти цільові програми інноваційних екологічних туристичних послуг, таких як інтерактивні екостежки чи віртуальні тури; - незначні інвестиції в інфраструктуру, що впливає на якість транспортного обслуговування та розміщення туристів, про що свідчить 35,1% респондентів, які вказали на недостатню цифрову інфраструктуру як основну проблему; - брак коштів на рекламні кампанії для привернення уваги потенційних туристів до природоохоронних територій Житомирської області, таких як Поліський заповідник, що має базову інфраструктуру для прийому гостей.	- обмеженість та слабка облаштованість маршрутів для інноваційних екологічних туристичних послуг, що ускладнює їх впровадження; - відсутність спеціалізованих організацій у сфері інноваційних екологічних туристичних послуг у Житомирській області; - бюрократичні обмеження на відвідування привабливих природних об'єктів через нерозробленість механізмів взаємодії адміністрації природоохоронних територій з організаторами екотуристичних ініціатив; - обмежений набір рекреаційних послуг для туристів, що підтверджується низькою готовністю платити за послуги (78,6% респондентів не готові); - відсутність реклами інноваційних екологічних туристичних послуг, хоча 59,8% опитаних вважають соціальні мережі ефективним каналом просування; - брак кваліфікованих спеціалістів, здатних розробляти та впроваджувати інноваційні екологічні туристичні послуги, такі як VR/AR-тури чи мобільні додатки; - відсутність законодавчої бази для розвитку інноваційних екологічних туристичних послуг, а також недоліки в українському законодавстві, які ускладнюють діяльність регіональних природних парків Житомирської області.

Джерело: складено автором на основі власних досліджень

Згідно з даними Всесвітньої туристичної організації, щорічно понад мільярд людей подорожують за кордон з туристичними цілями. Завдяки цьому туризм став провідним сектором світової економіки, на який припадає 10% глобального ВВП і 7% світового експорту. Це підкреслює потенціал розвитку інноваційних екологічних туристичних послуг у Житомирській області, особливо з урахуванням інтересу іноземної аудиторії (14,0% респондентів проживають за кордоном).

Отже, туризм – це не тільки галузь світового господарства, а й невід'ємна частина способу життя мільйонів людей, що виконує функції психічного та фізіологічного відновлення, що сприяє їх науковому, культурно-пізнавальному та естетичному розвитку.

Водночас наголошується, що неконтрольований та надмірний розвиток індустрії туризму може призводити до знищення пам'яток природного та культурної спадщини, деградації місцевих культур, погіршення екологічної ситуації, викликаючи відторгнення у населення.

Розвиток інноваційних екологічних туристичних послуг у Житомирській області потребує гармонійного поєднання економічних, соціальних та екологічних факторів. Економічна доцільність і рентабельність таких послуг, як інтерактивні екостежки з QR-кодами чи віртуальні тури Поліським заповідником, мають відповідати принципам соціальної справедливості, забезпечуючи доступність для місцевих громад, та екологічної безпеки, що підтримує збереження природи – ключову перевагу, яку відзначили 38,1% респондентів.

Генеральна Асамблея ООН оголосила 2017 рік Міжнародним роком сталого туризму для всебічного розвитку, екологічної стійкості та миру. Хоча на глобальному рівні досягти гармонії між економічними, соціальними та екологічними інтересами складно, на регіональному рівні, зокрема в Житомирській області, це можливо через розвиток інноваційних екологічних туристичних послуг на базі природоохоронних територій, таких як Поліський заповідник.

Розвиток інноваційних екологічних туристичних послуг у Житомирській області є стратегічним напрямом, що сприятиме диверсифікації економіки ОТГ.

Об'єкти екологічного туризму в регіоні демонструють готовність до обслуговування туристів, але потребують вдосконалення інфраструктури.

Для ефективного розвитку інноваційних екологічних туристичних послуг у Житомирській області необхідна стратегія, яка включає:

- інвентаризацію ландшафтів особливо охоронюваних природних територій, створення інтерактивних баз даних на офіційних сайтах Житомирської області та окремих ОТГ;

- підготовка та працевлаштування професійних екологів-екскурсоводів і гідів, які спеціалізуватимуться на інноваційних екологічних туристичних послугах, таких як інтерактивні екостежки з QR-кодами чи віртуальні тури Поліським заповідником;

- перетворення мережі особливо охоронних природних територій Житомирської області на систему з централізованим управлінням для ефективного впровадження інноваційних екологічних туристичних послуг;

- створення «Агентства з екотуризму» в Житомирській області, яке координуватиме роботу операторів, розроблятиме маршрути, програми та регламенти відвідування особливо охоронних природних територій таких як Поліський заповідник, а також здійснюватиме моніторинг рекреаційної діяльності;

- залучення місцевих жителів до розвитку інноваційних екологічних туристичних послуг на особливо охоронних природних територіях та за їх межами, підвищення їхньої зайнятості та зацікавленості, що сприятиме соціальній відповідальності та економічному розвитку регіону;

- впровадження біологічних та екологічних знань у систему освіти дитячих садків, шкіл і вишів Житомирської області, а також пропаганда інноваційних екологічних туристичних послуг для підвищення екологічної свідомості, що підтримує 21,4% респондентів.

Крім того, для ефективного управління інноваційними екологічними туристичними послугами в Житомирській області необхідно створити інформаційний портал із такими розділами:

- «Відпочинок» (каталог готелів, гостьових будинків та інших об'єктів для відпочинку в Поліському заповіднику та інших природоохоронних територіях);

- «Маршрути та послуги» (підбір інноваційних екологічних туристичних маршрутів, таких як інтерактивні екостежки чи онлайн-екскурсії, доступних для всіх бажаючих);
- «Робота в природоохоронних територіях» (можливості працевлаштування для місцевих жителів);
- «Екологічний ярмарок» (продаж місцевих екологічних продуктів і послуг у межах природоохоронних територій).
- «Нерухомість» (будинки, ділянки та комерційна нерухомість у екологічних зонах Житомирської області);
- «Календар подій» (святкування та значущі події, пов'язані з екологічним туризмом);
- «Природні пам'ятки» (інформація про унікальні об'єкти, наприклад Поліський заповідник, Кам'яне село тощо);
- «Екологічні новини» (новини про інноваційні екологічні туристичні послуги, публікації та інтерв'ю);
- «Форум» (платформа для спілкування користувачів).

Також очевидно, що підприємства, які надають інноваційні екологічні туристичні послуги в Житомирській області, самотійно не можуть вирішити проблему залучення достатніх інвестиційних ресурсів для розвитку туристичного потенціалу регіону. Про це свідчить 20,7% респондентів, які вказали на обмежене фінансування як перешкоду. Тому ключову роль у цьому процесі має відігравати багатостороннє партнерство. Наприклад, органи влади Житомирської області повинні сприяти співпраці між зацікавленими сторонами, включаючи туристичні агенції, екологічні організації, фітнес-клуби (19,3% респондентів підтримують партнерства), приватний сектор і місцеві громади, для розвитку інноваційних екологічних туристичних послуг та залучення інвестицій, зокрема іноземних (14,0% респондентів проживають за кордоном), що сприятиме створенню сучасної інфраструктури для екологічного відпочинку в регіоні.

Таке партнерство в Житомирській області забезпечить рівноправні умови для місцевих жителів поряд з іншими учасниками туристичного бізнесу, дозволяючи

отримувати економічні, соціальні та культурні вигоди від розвитку інноваційних екологічних туристичних послуг, таких як інтерактивні екостежки чи віртуальні тури.

Функціональне зонування, як ефективний інструмент управління інноваційними екологічними туристичними послугами, допоможе уникнути конфліктів між несумісними видами діяльності на природоохоронних територіях, наприклад, у Поліському заповіднику, та створити симбіоз між туризмом і рекреацією, що підтримує збереження природи – ключову перевагу за думкою 38,1% респондентів.

Потік туристів на природоохоронних територіях Житомирської області слід обмежувати та регулювати, обираючи оптимальні групи відвідувачів. Наприклад, для Поліського заповідника перспективним може бути розвиток наукового туризму через онлайн-екскурсії з еколого-просвітницькими лекціями (28,5% респондентів вважають їх популярними). Замість масового туризму доцільно організовувати спеціалізовані тури для невеликих груп, наприклад, тривалістю 1–3 години, що відповідає вподобанням 42,8% опитаних.

Підсумовуючи дослідження, можна зробити такі висновки. Розвиток інноваційних екологічних туристичних послуг у Житомирській області є ефективним інструментом для переходу до сталого розвитку, збереження біорізноманіття місцевих культур, а також підвищення екологічної свідомості, що підтримує 21,4% респондентів. Ефективний механізм управління такими послугами сприятиме досягненню цих цілей. Дослідження виділяє ключові інструменти цього механізму, які дозволять залучати інвестиції (20,7% опитаних вказали на обмежене фінансування як проблему), розвивати сучасну туристичну інфраструктуру в регіоні (35,1% респондентів зазначили її недостатність) та покращувати екологічну ситуацію в Житомирській області.

РОЗДІЛ 3

РОЗРОБКА ІННОВАЦІЙНОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОСЛУГИ В ПОЛІСЬКОМУ ЗАПОВІДНИКУ

З огляду на проведені дослідження варто зауважити, що в процесі формування інноваційних екологічних туристичних послуг у Житомирській області необхідно дотримуватися наступних принципів:

- охорона природи через туризм, послуги мають сприяти збереженню природи, залучаючи кошти на природоохоронні ініціативи, дотримуючись екологічних норм і не завдаючи шкоди рідкісним видам;

- ефективне використання ресурсів – необхідно мінімізувати вплив на довкілля, використовуючи екологічні рішення, наприклад цифрові технології, уникаючи надмірного споживання природних ресурсів;

- підтримка природоохоронних проєктів туристичними організаціями, які повинні сприяти збереженню природи регіону через просвітницькі ініціативи, що підвищують екологічну свідомість;

- зменшення відходів і забруднення шляхом застосовувати біорозкладних матеріалів, обмеження споживання енергії та води, а також забезпечення утилізації відходів для мінімізації екологічного сліду;

- повага до місцевої культури за рахунок ознайомлення туристів із традиціями Житомирської області, сприяючи культурному обміну та повазі до місцевих громад;

- збереження історичних об'єктів шляхом обережного інтегрування історичних та археологічних пам'яток регіону в туристичні маршрути, уникаючи їх пошкодження;

- економічна вигода для місцевих жителів, адже місцеві громади мають отримувати дохід від туризму (наприклад, 15% доходу проєкту), що підвищує їхню зайнятість і зменшує браконьєрство;

- екологічна освіта туристів за рахунок різних екологічних ініціатив (заняття в дитячих садках, школах ЗВО), із застосуванням онлайн-екскурсій чи мобільних

додатків повинні бути спрямованими на навчання про природу Житомирської області та її охорону.

Дослідивши перелік інноваційних екологічних послуг, які наразі надаються в Житомирській області (табл. 2.3) нами запропоновано його розширити за рахунок додавання екологічних коворкінгів та кемпінгів, впровадження програм екоосвіти населення, а також розвивати напрям екоперевезень та зелений транспорт, табл. 3.1.

Таблиця 3.1

Розширений перелік інноваційних екологічних послуг в індустрії туризму
Житомирської області

Послуга	Характеристика	Приклад реалізації	Переваги та вплив
1	2	3	4
Екологічні тури та маршрути	Організація подорожей до природних заповідників, національних парків, екостежок із гідами-екологами.	Тури до Поліського природного заповідника, маршрути через долину річки Тетерів.	Підвищення обізнаності про природну спадщину, розвиток туризму без шкоди для природи.
Пізнавальні прогулянки та екскурсії	Навчальні програми для школярів, студентів і туристів, спрямовані на вивчення біорізноманіття регіону.	Тематичні екскурсії в ландшафтному парку «Древлянський».	Освітній ефект, залучення молоді до екологічних ініціатив.
Екотуристичні заходи та фестивалі	Організація заходів, що сприяють популяризації екотуризму та відповідального ставлення до природи.	Фестиваль зеленого туризму в с. Городське, Коростишівський район.	Популяризація екотуризму, залучення місцевого населення до екологічних ініціатив.
Зелений (сільський) туризм	Проживання в екологічно чистих умовах, знайомство з органічним землеробством, традиційною кухнею та місцевими ремеслами.	Агротуристичні садиби в Овруцькому районі, ферми з органічним виробництвом.	Підтримка місцевих громад, розвиток сталого туризму, збереження культурної спадщини.
Створення біосферних резерватів	Збереження природних територій та їх інтеграція у сферу сталого туризму та науки.	Проект біосферного резервату ЮНЕСКО в Поліському регіоні.	Охорона екосистем, розвиток міжнародного екотуризму, залучення грантового фінансування.
Екологічні коворкінги та кемпінги	Створення робочих і туристичних просторів у природних зонах, що працюють на відновлюваних джерелах енергії.	Кемпінговий центр у Поліських лісах із сонячними батареями та системами очищення води.	Зниження екологічного сліду туризму, популяризація екотехнологій.

Продовження табл. 3.1

1	2	3	4
Впровадження програм екоосвіти	Навчальні ініціативи для місцевих мешканців, бізнесу та туристів щодо збереження природи та сталого розвитку.	Екологічні лекції, майстер-класи та інтерактивні експозиції в музеях природи.	Формування екологічної культури, підвищення рівня екосвідомості серед населення.
Екоперевезення та зелений транспорт	Розвиток екологічно чистого транспорту для туристів – велосипедних маршрутів, електробусів.	Запуск електробусних маршрутів до природних парків.	Зменшення викидів CO ₂ , розвиток сталої інфраструктури.

Джерело: складено автором на основі власних досліджень

Дані табл. 3.1 демонструють розширений перелік екологічних послуг. Частина з них вже частково надається в Житомирській області. Перелік послуг включає кілька основних напрямків: екотуризм, освітні ініціативи, розвиток сталої інфраструктури та популяризацію екологічних заходів. Такий підхід дозволяє не лише зберігати природні ресурси, а й сприяти розвитку економіки регіону через залучення туристів та підтримку місцевих підприємців.

Однією з головних переваг запропонованих послуг є їхній екологічний характер. Вони спрямовані на збереження довкілля та формування відповідального ставлення до природи серед населення. Також важливо зазначити, що вони орієнтовані на різні цільові аудиторії: туристів, місцевих жителів, бізнесменів та освітні заклади. Це створює додаткові можливості для інтеграції екологічних ініціатив у різні сфери суспільного життя.

Важливою перевагою таких послуг є поєднання екології та економіки. Завдяки розвитку екотуризму в регіоні можуть створюватися нові робочі місця, активізуватися місцевий бізнес, розвиватися інфраструктура. Проведення екологічних фестивалів та створення біосферних резерватів не лише сприяє збереженню природи, а й приваблює туристів, що позитивно впливає на місцеву економіку.

Перспективи розвитку екологічних послуг у Житомирській області є досить високими. Важливим кроком може стати залучення міжнародних екологічних організацій та грантових програм, що допоможуть профінансувати найбільш значущі ініціативи. Також необхідно розвивати цифровий маркетинг для

популяризації екотуризму через соціальні мережі, спеціалізовані сайти та мобільні додатки. Важливою складовою майбутнього розвитку може стати співпраця з місцевими виробниками органічної продукції та фермерами, що дозволить створити комплексні туристичні маршрути із залученням гастрономічного та сільського туризму.

Також важливим напрямком є розвиток транспортної інфраструктури, зокрема впровадження екологічних перевезень та створення електрозаправок для туристичних маршрутів. Це допоможе зробити екотуризм більш доступним та зручним для широкого кола мандрівників.

Таким чином, Житомирська область має значний потенціал у розвитку екологічних послуг. Для успішної реалізації цих ініціатив необхідна чітка стратегія розвитку, ефективне фінансування та активна інформаційна підтримка. Це дозволить не лише зберегти природні багатства регіону, а й зробити його привабливим для туристів та інвесторів.

В рамках проведеного дослідження нами запропоновано і обґрунтовано інноваційний проект впровадження екологічної послуги в індустрії туризму Житомирської області, який має назву: «Інтерактивні екостежки з QR-кодами та аудіогідами в Житомирській області». Проект передбачає створення інтерактивної екостежки з QR-кодами та аудіогідами в Поліському заповіднику Житомирської області, який є унікальним природним об'єктом із багатим біорізноманіттям. Згідно з даними анкетування (результати якого було представлено в Додатку Ж), інтерактивні екостежки з QR-кодами та аудіогідами мають найбільший попит серед респондентів (30,8% опитаних респондентів обрали цей варіант), що робить цей напрямок перспективним для розвитку інноваційних екологічних туристичних послуг.

Інтерактивна екостежка буде облаштована в Поліському заповіднику на маршруті довжиною 5 км. На маршруті встановлять 10 інформаційних табличок із QR-кодами, які вестимуть до аудіогідів із розповідями про флору, фауну та екологічні особливості заповідника. Аудіогіди будуть доступні українською, англійською та польською мовами, враховуючи інтерес іноземних туристів (14,0%

респондентів проживають за кордоном). Переваги відвідання інтерактивної екостежки з QR-кодами та аудіо гідами в Поліському заповіднику обґрунтовано в табл. 3.2.

Таблиця 3.2

Переваги відвідання інтерактивної екостежки з QR-кодами та аудіо гідами в Поліському заповіднику

Перевага екостежки	Характеристика
Побачити унікальні екосистеми за короткий час	Інтерактивна екостежка в Поліському заповіднику (Житомирська область) довжиною 5 км дозволяє за 1–3 години (формат, який обирають 42,8% респондентів) ознайомитися з різноманітними екосистемами: лісами, болотами та водоймами заповідника, дізнатися про його біорізноманіття через аудіогіди, доступні трьома мовами.
Дізнатися про користь природи для здоров'я	Інформаційні таблички з QR-кодами розкажуть, як прогулянки в заповіднику покращують самопочуття, підвищують екологічну свідомість (21,4% респондентів вважають це важливим) і сприяють збереженню природи (38,1% опитаних).
Відкрити таємниці місцевої флори і фауни	Аудіогіди розкривають цікаві факти про мешканців Поліського заповідника: унікальні рослини, тварин і птахів, які мають свої «суперсили», наприклад, рослини-«довгожителі» чи тварини-«однолюби».
Допомогти природі через екологічну освіту	QR-коди на маршруті нададуть поради, як зменшити вплив на природу, наприклад, відмовитися від пластику чи використовувати екологічні засоби, що підтримує мету збереження природи, важливу для 38,1% респондентів.
Зробити яскраві фото для соцмереж	Екостежка стане фотозоною з мальовничими краєвидами Поліського заповідника, ідеальними для Instagram і TikTok (59,8% респондентів вважають соцмережі ефективним каналом просування), де можна сфотографувати природу та долучитися до руху #ековотчинг.

Джерело: складено автором на основі власних досліджень

Приклади інтерактивної екостежки з QR-кодами та аудіо гідами в Поліському заповіднику представлено на рис. 3.1. та Додатку Л.

Рис. 3.1. Приклад інтерактивної екостежки з QR-кодами та аудіо гідами в Поліському заповіднику на 10 точці маршруту

Джерело: складено автором на основі власних досліджень

Загальна схема екостежки із представленням дерев за маршрутом, рис. 3.2., Додатки М та Н.

Рис. 3.2. Загальна схема екостежки із представленням дерев за маршрутом в Поліському заповіднику

Джерело: складено автором на основі власних досліджень

Проект буде реалізовуватися спільними зусиллями кількох сторін, які мають відповідні компетенції та ресурси, табл. 3.3.

Таблиця 3.3

Перелік відповідальних сторін реалізації проєкту та їх функціональних обов’язків

Відповідальна сторона	Функції
Адміністрація заповідника	Видає дозволи на облаштування екостежки, погоджує маршрут, забезпечує екологічну безпеку. Консультує щодо природних особливостей для створення аудіогідів.
Місцева влада (Житомирська ОДА)	Координує проєкт на регіональному рівні, сприяє залученню фінансування через державні програми. Підтримує просування проєкту через офіційні канали.
Приватний сектор (туроператори, ІТ-компанії)	Туристичні оператори організовують логістику, маркетинг і залучення туристів. ІТ-компанії розробляють QR-коди, інтегрують їх із аудіогідами та забезпечують технічну підтримку.
Місцеві громади	Місцеві жителі працюють екскурсорами, технічним персоналом для встановлення табличок і підтримки маршруту. Це сприяє зайнятості та залученню громади до екотуризму.
Некомерційні організації (екологічні, туристичні)	Допомагають у просуванні проєкту через партнерства, залучають грантове фінансування. 19,3% респондентів підтримують співпрацю з такими організаціями.

Джерело: складено автором на основі власних досліджень

Розглянемо основні статті витрат для реалізації проєкту (ціни орієнтовні, базуються на середніх ринкових показниках в Україні станом на 2025 рік), табл. 3.4.

Таблиця 3.4

Розрахунок витрат на реалізацію проєкту «Інтерактивні екостежки з QR-кодами та аудіогідами в Житомирській області»

№	Стаття витрат	Вартість, грн.
1	Розробка аудіогідів	
	Запис аудіогідів (10 точок, 3 мови)	30000
	Організація хостингу (1 рік)	2000
	Разом	32000
2	Виготовлення та встановлення табличок	
	Виготовлення табличок (10 шт., стійкий матеріал)	15000
	Встановлення табличок	5000
	Разом	20000
3	Розробка QR-кодів та їх інтеграція	
	Генерація QR-кодів та створення посилань	2000
	Разом	2000
4	Маркетинг і просування	
	Реклама в соцмережах (Instagram, TikTok)	10000
	Створення промоційного відео	5000
	Разом	15000
5	Організаційні витрати	
	Координація проєкту (1 місяць)	15000
	Дозволи та погодження	5000
	Разом	20000
	Загальні витрати	89000

Джерело: складено автором на основі власних досліджень

Очікується, що екостежка привабить туристів, особливо молодь (60,7% респондентів віком 18–35 років), а також іноземців. Припустимо, що маршрут відвідуватиме 50 туристів на тиждень (з урахуванням сезонності – 40 тижнів на рік).

Вартість доступу до екостежки (з аудіогідом) заплановано на рівні 100 грн. з особи. Таким чином, ми можемо порахувати приблизний річний дохід від реалізації запропонованого заходу: $50 \text{ туристів} \times 40 \text{ тижнів} \times 100 \text{ грн.} = 200000 \text{ грн.}$

Економічна ефективність проєкту визначається співвідношенням доходів до витрат.

Чистий дохід за перший рік: $200000 \text{ грн. (дохід)} - 89000 \text{ грн. (витрати)} = 111000 \text{ грн.}$

Рентабельність: $(111000 / 89000) \times 100\% = 124,7\%$.

Проект окупиться менш ніж за 6 місяців: $((89000 / 200000) \times 12 \text{ місяців} \approx 5,3 \text{ місяці})$. Це свідчить про високу економічну доцільність, адже проект не лише покриває витрати, а й приносить значний прибуток.

Обґрунтування економічної доцільності формування та впровадження даної інноваційної екологічної послуги в Житомирській області представлено в табл. 3.5.

Таблиця 3.5

Обґрунтування доцільності впровадження інтерактивної екостежки з QR-кодами та аудіо гідами з огляду на економічну ефективність та думки респондентів

Фактор	Характеристика
Попит	Інтерактивні екостежки мають попит (30,8% респондентів), а формат тривалістю 1–3 години відповідає вподобанням 42,8% опитаних.
Соціальна справедливість	Проект залучає місцевих жителів до роботи (екскурсоводи, технічна підтримка), підвищуючи їхню зайнятість.
Екологічна безпека	Екостежка сприяє збереженню природи, зменшуючи фізичний вплив туристів (38,1% респондентів вважають це ключовою перевагою).
Інвестиційна привабливість	Низькі початкові витрати (89 тис. грн.) та швидка окупність роблять проект привабливим для інвесторів, особливо з урахуванням інтересу іноземної аудиторії (14,0% респондентів).

Джерело: складено автором на основі власних досліджень

Таким чином, запропонований проект буде мати значний попит серед туристів, що підтверджується результатами опитування: 30,8% респондентів цікавляться такими маршрутами, а формат прогулянок тривалістю 1–3 години відповідає вподобанням 42,8% опитаних. Це свідчить про зростаючу популярність екотуризму, особливо серед тих, хто віддає перевагу коротким, але змістовним прогулянкам.

Окрім туристичного інтересу, екостежка відіграє важливу соціальну роль. Вона створює нові робочі місця для місцевих жителів, залучаючи їх як екскурсоводів або працівників технічної підтримки. Це не лише сприяє зайнятості, а й розвиває громаду, надаючи можливість місцевим мешканцям ділитися знаннями про природу та культуру регіону.

Важливим фактором є також екологічна безпека. Завдяки чітко визначеному маршруту відвідувачі можуть милуватися природою, не завдаючи їй шкоди, що зменшує фізичний вплив на довкілля. Майже 38,1% респондентів вважають цю

особливість ключовою перевагою екостежки, адже вона сприяє збереженню унікальних природних територій.

Крім соціальних та екологічних переваг, екостежка має значний інвестиційний потенціал. Низькі початкові витрати, що становлять лише 89 тис. грн., та швидка окупність роблять проєкт привабливим для інвесторів. Особливо важливо, що він може зацікавити іноземну аудиторію, адже 14% опитаних зазначили, що такі екологічні ініціативи є перспективними для розвитку міжнародного туризму.

Загалом, інтерактивна екостежка поєднує в собі популярність серед туристів, соціальну значущість, екологічну безпеку та інвестиційну привабливість, що робить її перспективним проєктом як для розвитку туризму, так і для збереження природного середовища.

Фінансова модель інтерактивної екостежки передбачає розподіл доходів між кількома зацікавленими сторонами.

Адміністрація Поліського заповідника отримує частину прибутку, приблизно 30%, як плату за використання території заповідника та забезпечення екологічного нагляду. Ці кошти можуть бути спрямовані на природоохоронні заходи, що відповідає інтересам 38,1% опитаних, які вважають збереження довкілля ключовим пріоритетом.

Місцева влада також отримує 10% доходу, який використовується для фінансування інших туристичних ініціатив у Житомирській області. Це сприяє розвитку регіону та створенню нових можливостей для туристичного бізнесу.

Туристичні оператори, які займаються організацією турів, залученням туристів і маркетингом, зокрема через соціальні мережі (які підтримують 59,8% респондентів), отримують 40% доходу. Це забезпечує ефективну промоцію екостежки та залучає більшу кількість відвідувачів.

Частина прибутку, а саме 15%, спрямовується на виплату заробітної плати місцевим жителям, які працюють екскурсоводами або задіяні в технічному обслуговуванні. Це допомагає створити нові робочі місця, підвищуючи рівень зайнятості та соціальної справедливості в регіоні.

Щодо IT-компаній, їхню роль у проєкті можна розглянути окремо, наприклад, у розробці цифрових рішень для екостежки, таких як мобільні додатки, технічна підтримка та оновлення QR-кодів з інформацією про природу або онлайн-букінг турів.

Таким чином, модель фінансування екостежки передбачає рівномірний розподіл доходів між адміністрацією заповідника, місцевою владою, туристичними операторами, громадами та, потенційно, IT-сферою, що сприяє сталому розвитку проєкту. Такий розподіл доходу є справедливим, оскільки враховує вклад кожної сторони: адміністрація заповідника забезпечує екологічну безпеку, туристичні оператори залучають клієнтів, місцеві громади отримують економічні вигоди, а IT-компанія підтримує технічну складову. Це також відповідає принципам сталого розвитку, адже частина доходу спрямовується на збереження природи та підтримку місцевих жителів, що узгоджується з пріоритетами респондентів (38,1% за збереження природи, 21,4% за підвищення екологічної свідомості).

ВИСНОВКИ

На основі проведеного дослідження питань формування інноваційних екологічних послуг в індустрії туризму нами було здійснено ряд наступних висновків.

Екологічний туризм є важливим напрямком у сфері туризму, що виник у 1980-х роках як відповідь на руйнівний вплив масового туризму на природу. Він поєднує охорону довкілля, повагу до місцевих культур і економічний розвиток регіонів, хоча єдиного визначення цього поняття досі немає. Основна мета екотуризму – збереження природи через відповідальне ставлення туристів, виховання екологічної свідомості та підтримка місцевих громад, що забезпечує гармонію між суспільством і природою.

Екотуризм виконує низку функцій: захист довкілля, екологічна освіта, оздоровлення, культурне збагачення, підвищення добробуту регіонів і повага до місцевих традицій. Його види включають науковий туризм, історико-природничий туризм, пригодницький туризм і подорожі до природних заповідників, кожен із яких орієнтований на різні цільові групи – від дітей до пенсіонерів.

Інновації в туризмі відіграють ключову роль у підвищенні ефективності галузі через впровадження нових продуктів, технологій і методів управління. Продуктові інновації включають розробку нових турів і залучення нових ресурсів, технологічні – екологізацію обслуговування та цифрові рішення (VR/AR, системи бронювання), а управлінські – нові методи маркетингу й управління персоналом. Впровадження зелених технологій, еко-транспорту та систем переробки відходів сприяє зниженню негативного впливу туризму на довкілля, забезпечуючи раціональне використання ресурсів і сталість розвитку галузі. Таким чином, інноваційні екологічні послуги, такі як еко-готелі, цифрові екскурсії, тури з мінімальним викидом CO₂ і програми відновлення природи, спрямовані на зменшення екологічного впливу та популяризацію сталого розвитку.

Житомирська область має значний потенціал для розвитку інноваційних екологічних туристичних послуг завдяки наявності унікальних природоохоронних

територій, таких як Поліський природний заповідник (20104 га) і заказник «Древлянський» (30872,8 га), а також екостежок, як-от «Поліська казка» (5 км) і «Камінне село» (2 км). Проте регіон стикається з низкою викликів: відсутність національних природних парків, скорочення туристичного потоку через війну (з 2022 року) та пандемію (2020 рік). Відвідуваність природоохоронних об'єктів у 2023 році залишалася низькою: Поліський заповідник прийняв лише 31,3 тис. осіб, а заказники – 15,4 тис., що значно поступається загальноукраїнським показникам (національні парки – 3507,4 тис. осіб).

SWOT-аналіз показав, що сильними сторонами Житомирської області є унікальні природні об'єкти, близькість до Києва та потенціал для впровадження цифрових технологій (VR/AR-тури, інтерактивні маршрути), тоді як слабкими – обмежена інфраструктура, низька обізнаність місцевих громад (96,4% респондентів не чули про інноваційні послуги) і брак фінансування (20,7% опитаних). Можливості розвитку включають зростання попиту на інноваційні екопослуги (30,8% респондентів підтримують інтерактивні екостежки) і залучення міжнародних грантів, але війна, конкуренція з іншими регіонами (43,7%) та екологічні загрози (незаконна вирубка лісів, забруднення) створюють суттєві перешкоди. Основною перевагою інноваційних послуг 38,1% опитаних вважають збереження природи.

Для розвитку інноваційних екологічних туристичних послуг у Житомирській області необхідно подолати економічні (брак фінансування, низька купівельна спроможність – 28,4%) та організаційні перешкоди (обмежена інфраструктура маршрутів, брак фахівців). Стратегічні напрямки включають створення інформаційного порталу, інвентаризацію природних територій, підготовку екскурсів, залучення місцевих жителів і функціональне зонування для уникнення конфліктів. Пріоритетними є послуги для молоді 18–35 років (60,7% респондентів), тривалістю 1–3 години (42,8%), із просуванням через соціальні мережі (59,8%), що сприятиме сталому розвитку регіону та підвищенню екологічної свідомості (21,4%).

Проведене дослідження показало, що розвиток інноваційних екологічних туристичних послуг у Житомирській області, зокрема в Поліському заповіднику,

має ґрунтуватися на принципах збереження природи, ефективного використання ресурсів, зменшення відходів, поваги до місцевої культури та економічної вигоди для громад. Запропонований проєкт «Інтерактивні екостежки з QR-кодами та аудіогідами» відповідає цим принципам, пропонуючи маршрут довжиною 5 км із 10 інформаційними табличками, які сприяють екологічній освіті (21,4% респондентів вважають це важливим) і зменшенню фізичного впливу на природу (38,1% опитаних). Проєкт має високий попит (30,8% респондентів підтримують інтерактивні екостежки) і орієнтований на молодь 18–35 років (60,7%), з просуванням через соцмережі (59,8%), що забезпечує його привабливість і доступність.

Економічна ефективність проєкту підтверджується низькими витратами (89 тис. грн) і швидкою окупністю (5,3 місяці), з річним доходом у 200 тис. грн і рентабельністю 124,7%. Розподіл прибутку (30% – заповіднику, 10% – місцевій владі, 40% – туроператорам, 15% – громаді) забезпечує соціальну справедливість і підтримку природоохоронних ініціатив, а залучення місцевих жителів сприяє їх зайнятості. Розширення переліку послуг екологічними коворкінгами, кемпінгами, програмами екоосвіти та зеленим транспортом сприятиме сталому розвитку регіону, залученню міжнародного фінансування та популяризації екотуризму, що робить Житомирську область перспективним напрямком для екологічного туризму.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Баєв В. В., Гнетецький А. П. Інновації як фактор розвитку сучасного туризму України. European scientific discussions. Abstracts of the 3rd International scientific and practical conference. Potere della ragione Editore. Rome, Italy. 2021. P. 21–27. URL: <https://sci-conf.com.ua/iii-mezhdunarodnaya-nauchno-prakticheskaya-konferentsiya-european-scientificdiscussions-1-3-fevralya-2021-goda-rim-italiya-arhiv/>
2. Бардаш С., Черниш Д. Сутність екологічного туризму та його зміни в умовах сталого розвитку. Scientific Collection «InterConf». 2023. № (152). С. 482–488. URL: <https://archive.interconf.center/index.php/conferenceproceeding/article/view/3204>
3. Бойко В. О. Екологічний туризм як складова зеленої економіки. Ефективна економіка. 2021. № 4. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2021.4.73>
4. Борисюк О. А., Дудник І. М., Беркова О. П. Географічний регіон як об'єкт туристичного маркетингу. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Географія. 2019. Вип. 4 (74). С. 23–31
5. Гапоненко Г. І., Євтушенко О. В., Шамара І. М. Проблеми та перспективи екологізації туризму в Україні. Проблеми економіки. 2021. №1. С. 4–10. URL: https://www.problecon.com/export_pdf/problems-of-economy-2021-1_0-pages-4_10.pdf
6. Глубоченко К. О., Дорошенко О. М. Аналіз сучасного стану ринку та перспективи туристичних послуг в Україні. Modern Economics. 2021. № 30(2021). С. 71-75.
7. Головне управління статистики у Житомирській області. URL: <https://www.zt.ukrstat.gov.ua/>
8. Гризовська Л. О. Особливості та сучасні тенденції управління туристичним бізнесом в Україні. Економіка та управління підприємствами. 2018. Випуск 28-1. С. 115-118. URL: https://bses.in.ua/journals/2018/26_1_2018/24.pdf
9. Давидова О. Особливості застосування інновацій у розвитку туристичної галузі України. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка. 2015. № 7 (172). С. 65–69.

10. Державне агентство розвитку туризму. URL: <https://www.tourism.gov.ua>
11. Доценко М. Інновації в туризмі України. Матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції «Сучасні тенденції розвитку туризму». Миколаїв : ВП «МФ КНУКІМ», 2015. С. 31–34.
12. Екотуризм у світі. URL: <https://we.org.ua/rizne/ekoturyzm-u-sviti/>
13. Завакріна Г.М., Зеленко О.О. Швещова О.В. Розвиток екологічного туризму в умовах викликів глобального масштабу. Економіка та суспільство. 2023. №57. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/3218>
14. Замула І. В., Кирилюк Д. Р. Розвиток екологічного туризму в Україні. Економіка, управління та адміністрування. 2023. № 2(104). С. 3–9. DOI: [https://doi.org/10.26642/ema-2023-2\(104\)-3-9](https://doi.org/10.26642/ema-2023-2(104)-3-9)
15. Зінчук Т. О., Усюк Т. В. Зелений туризм в умовах сталого розвитку та викликів світової економічної кризи. Проблеми Економіки. 2020. № 3 (45). С. 11–17.
16. Кара М.І., Мозгова Д.Р. Інновації в туристичній індустрії. URL: <https://repository.sspu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/6e19386b-ae75-4167-a88d-8ee5bed0862f/content>
17. Левицька І.В., Басюк Д.І., Климчук А.О., Тарасюк Г.М., Москвічова О.С. Економіка туризму: навчальний посібник. Житомир, 2020. 488 с.
18. Лохман Н. В. Генезис інноваційного потенціалу туристичних підприємств. Східна Європа: економіка, бізнес та управління. Випуск 4 (21). 2019. С. 270–275. URL: http://elibrary.donnue.edu.ua/1746/1/5%20Lokhman_article_2019.pdf
19. Матеюк О.П., Кармаліта Д.С. Сучасні проблеми та перспективи розвитку екологічного туризму в Україні. URL: <https://elar.khmnu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/865b5016-6407-4347-bafe-4aa1569d2667/content>
20. Мерчанський В.В. Напрями інноваційної діяльності в туристичній сфері. Причорноморські економічні студії. 2023. №79. С.240-246. URL: http://bses.in.ua/journals/2023/79_2023/39.pdf
21. Несторишен І., Петльовий М. Особливості сучасного підприємництва в індустрії туризму та гостинності. Scientific journal «DEVELOPMENT SERVICE

<https://dsim.khmnu.edu.ua/index.php/dsim/article/view/38>

22. Нікітенко К. Розвиток екотуризму в Україні: потенціал та проблеми. Таврійський науковий вісник. Серія: Економіка. 2023. (15). С. 259–263. DOI: <https://doi.org/10.32782/2708-0366/2023.15.32>

23. Огієнко М. М., Саркісян Г. О., Любаров Ю. Й. Розвиток регіональних туристичних ринків шляхом впровадження інновацій. Економічний простір. № 164. 2020 (2). С. 152–159.

24. Паньків Н. Екологізація сфери туризму в контексті сталого розвитку. Сталий розвиток – стан та перспективи : матеріали міжнародного наукового симпозіуму SDEV‘2018, Львів-Славське, Україна, 28 лютого–3 березня 2018 року. Львів : Панорама, 2018. С. 325–327.

25. Паньків Н., Скрипник М. Екологічний туризм як пріоритетний напрямок сталого розвитку туризму в Україні: виклики сьогодення. URL: <https://heraldes.khmnu.edu.ua/index.php/heraldes/article/view/1019/1037>

26. Паньків Н.Є. Характеристика екотуристичного потенціалу України в умовах війни. Креативний простір України та світу: кол. моногр. Харків: СГ НТМ «Новий курс», 2022. С. 154-162

27. Перспективи розвитку туризму в Україні та світі: управління, технології, моделі : колективна монографія / за наук. ред. проф. Л.Ю. Матвійчук. Луцьк : ІВВ Луцького НТУ, 2019. 320 с.

28. Поліський природний заповідник. Офіційний сайт. URL: <http://polesye-reserve.in.ua/>

29. Природно-заповідний фонд Житомирської області в розрізі територіальних громад. URL: <https://pzf.land.kiev.ua/pzf-obl-6.html>

30. Природно-заповідний фонд Житомирської області. URL: <https://pzf.land.kiev.ua/pzf-obl-6.html>

31. Регула А. Інновації в туризмі: екологічний туризм. Збірник матеріалів за результатами IV науковопрактичної конференції студентів та молодих вчених

«Сталий розвиток України: проблеми і перспективи». Кам'янець-Подільський : Медобори 2006, 2016. С. 148–150.

32. Роїк О.Р., Недзвецька О.В. Шляхи розвитку туристичної сфери України у воєнний період. Вісник ХДУ. 2022. № 46. С. 11–15. DOI: <https://doi.org/10.32999/ksu2307-8030/2022-46-2>

33. Сидорук А.В. Бортников Є.Г., Кириченко Н.В. Шляхи впровадження інновацій у регіональний розвиток туризму і гостинності. Економіка та суспільство. 2022. №4. URL: DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-40-62>

34. Смочко Н. М., Лужанська Т. Ю., Молнар-Бабіля Д. І. Роль туристично-інформаційних центрів у стратегічному розвитку регіону. Економічний форум. 2022. № 1(1). С. 11–20. DOI: <https://doi.org/10.36910/6775-2308-8559-2022-1-2>

35. Ставська Ю. В. Напрями інноваційного розвитку туризму в Україні. Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики. 2017. № 2. С.42–49

36. Табенська О., Прилуцький А. Проблеми та перспективи розвитку екологічного туризму в Україні. Економіка та суспільство. 2023. № 51. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-51-37>

37. Ткаченко П. В. Теоретичне підґрунтя інноваційної діяльності підприємств. Підприємництво та інновації. Випуск 19, 2021. С. 40–45. URL: <http://ejournal.in.ua/index.php/journal/article/view/450/437>

38. Токар В.С. Екологічний туризм як феномен у галузі туризму. URL: https://eprints.kname.edu.ua/48292/1/ilovepdf_com-100-101.pdf

39. Туристична статистика: податкові надходження від тургалузі по регіонах. URL: <https://www.tourism.gov.ua/blog/turistichna-statistika-podatkovy-nadhodzhennya-vid-turgaluzi-po-regionah>

40. Шестель О., Старинець О. Сучасні тенденції сталої екологізації індустрії туризму у Черкаській області. URL: <https://journals.chdtu.ck.ua/index.php/itsf/article/view/76>

41. Шуліка Б.О., Сержантова Ю.Ю., Денищенко Л.В. Екотуризм: збалансований підхід до відвідування природних місць та його вплив на природні

ресурси. Економіка та суспільство. 2023. № 57. URL:
<https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/3198>

42. Ecolodge Types and Definitions. URL:
<http://worldwideecolodges.com/wp/ecolodge-exp-2/>